

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ДАРГА ГОМБОЖАВЫН ЗАНДАНШАТАР
ТАНАА

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН
Цэдэндамбын ЦЭРЭНПУНЦАГ

14201 Улаанбаатар хот, Сүхбаатар дүүрэг,
Жанжин Д.Сүхбаатарын талбай 1, Төрийн ордон,
Утас: 26-40-88, Факс: 32-70-16
E-mail: tserenpuntsagts@parliament.mn
http://www.parliament.mn

2021.01.14 № МУХ-03/266

танай _____-ны № _____-т

Хуулийн төсөл өргөн мэдүүлэх
тухай

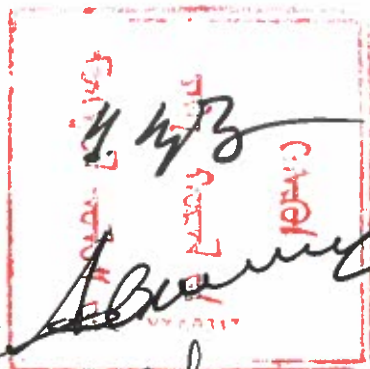
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 26 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д заасан бүрэн эрхийнхээ дагуу Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийг өргөн мэдүүлж байна.

Хуулийн төслийг Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдаанаар хэлэлцүүлж өгнө үү.

Хуулийн төсөл, үзэл баримтлал, танилцуулга болон холбогдох материалыг хавсаргав.

Хүндэтгэсэн

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ГИШҮҮН

Ц.ЦЭРЭНПУНЦАГ

Ш.АДЬШАА

А.АДЪЯАСҮРЭН

Н.АЛТАНХУЯГ

С.АМАРСАЙХАН

Г.АМАРТҮВШИН

Ц.АНАНДБАЗАР

П.АНУЖИН

0000000034

Т.АУБАКАР

Т.АЮУРСАЙХАН

Ё.БААТАРБИЛЭГ

Х.БАДЕЛХАН

Э.БАТ-АМГАЛАН

СҮ. БАТБОЛД

Ж.БАТЖАРГАЛ

Д.БАТЛУТ

Ж.БАТСУУРЬ

Б.БАТТӨМӨР

Б.БАТ-ЭРДЭНЭ

Ж.БАТ-ЭРДЭНЭ

Д.БАТ-ЭРДЭНЭ

Б.БАЯРСАЙХАН

Б.БЕЙСЕН

Х.БОЛОРЧУЛУУН

Х.БУЛГАНТУЯА

С.БЯМБАЦОГТ

С.ГАНБААТАР

Ж.ГАНБААТАР

Д.ГАНБАТ

Г.ГАНБОЛД

Н.ГАНИБАЛ

Х.ГАНХУЯГ

Ц.ДАВААСҮРЭН

Г.ДАМДИННЯМ

Т.ДОРЖХАНД

Б.ДЭЛГЭРСАЙХАН

Б.ЖАВХЛАН

Б.ЖАРГАЛМАА

Г.ЗАНДАНШАТАР

Л.МӨНХБААТАР

Ж.МӨНХБАТ

Ц.МӨНХ-ОРГИЛ

Г.МӨНХЦЭЦЭГ

0000000034

Ц.МӨНХЦЭЦЭГ

Н.НАРАНБААТАР

Д.ӨНӨРБОЛОР

Х.НЯМБААТАР

С.ОДОНТУЯА

М.ОЮУНЧИМЭГ

Л.ОЮУН-ЭРДЭНЭ

Б.ПҮРЭВДОРЖ

Ш.РАДНААСЭД

Ц.САНДАГ-ОЧИР

Д.САРАНГЭРЭЛ

Б.САРАНЧИМЭГ

Д.СУМЪЯАБАЗАР

Ж.СҮХБААТАР

Ц.СЭРГЭЛЭН

Д.ТОГТОХСҮРЭН

Ц.ТУВААН

0000000034₄

Г.ТЭМҮҮЛЭН

Ч.УНДРАМ

Н.УЧРАЛ

Ч.ХҮРЭЛБААТАР

У.ХҮРЭЛСҮХ

Д.ЦОГТБААТАР

О.ЦОГТГЭРЭЛ

Ж.ЧИНБҮРЭН

С.ЧИНЗОРИГ

Б.ЧОЙЖИЛСҮРЭН

Б.ЭНХ-АМГАЛАН

Л.ЭНХ-АМГАЛАН

Б.ЭНХБАЯР

Н.ЭНХБОЛД

Т.ЭНХТҮВШИН

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН
Цэдэндамбын ЦЭРЭНПУНЦАГ

14201 Улаанбаатар хот, Сүхбаатар дүүрэг,
Жанжин Д Сүхбаатарын талбай 1, Төрийн ордон,
Утас: 26-40-88, Факс: 32-70-16
E-mail: tserenpuntsagts@parliament.mn
<http://www.parliament.mn>

2021.01.14 № МУХ-03/244

танай _____-ны № _____-т

Хуулийн төсөл өргөн мэдүүлэх
тов тогтоолгох тухай

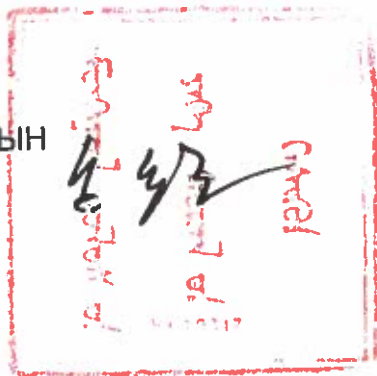
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 26 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д заасан бүрэн эрхийнхээ дагуу Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийг өргөн мэдүүлж байна.

Хуулийн төслийг Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдаанаар хэлэлцүүлж өгнө үү.

Хуулийн төсөл, үзэл баримтлал, танилцуулга, болон холбогдох материалыг хавсаргав.

Хүндэтгэсэн

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН
ГИШҮҮН

Ц.ЦЭРЭНПУНЦАГ

0000000042

**НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАД**

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах үндэслэл, шаардлага

Хууль зүйн үндэслэл: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Долдугаар зүйлийн 1-д "Монголын ард түмний түүх, соёлын дурсгалт зүйл, шинжлэх ухаан, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна" гэж, Есдүгээр зүйлийн 1-д "Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ" гэж тус тус заасан.

1993 онд батлагдсан Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2-т "Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ. Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй" гэж хуульчилсан.

Мөн Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.1.4.8-д "Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ" гэж, 3.1.4.9-т "Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ." гэж тус тус заасан.

Практик шаардлага: Монголын түүхэн дэх нэн эмгэнэлтэй, сургамжтай, заавал бүрэн дүүрэн судалж залруулах ёстой, хор уршиг нь өнөөг хүртэл бүрэн арилаагүй зурвас үе бол "...1920-иод оноос эхэлсэн, ..."¹ бүх нийтийг хамарсан улс төрийн их хэлмэгдүүлэлт юм. Энэ үед Монголын бурханы шашин, соёл хамгийн ихээр хохирч, улс төрийн бодлогоор хилсээр хэлмэгдэн бүхэл тогтолцоогоороо сүйтгэгдсэн.

Тухайн үеийн төрийн шашны талаарх бодлогын үндэс нь В.И.Ленин, К.Марксын онол, сургаалиуд, нөгөө талаас тэр үеийн Зөвлөлт Орос Улс болон Коминтерний Зөвлөлт Орост хэрэглэсэн арга, ажиллагааны үлгэр жишээгээр шашны асуудлыг шийдвэрлэхийг шахаж, зааварчилсны нөлөөгөөр ардын засаг, бурханы шашин хоёр тэр үеийн Монголын нийгэмд зэрэгцэн орших боломжгүй болсон байдаг. Ийнхүү шашныг устгах ажиллагааг VIII Богд Жавзандамба хутагтыг жанч халж, түүний хойд дүрийг тодруулах асуудал гарсанаас хойш хүчээ авч, төрийн бодлогын түвшинд хэрэгжсэн байна. Ингэхдээ тухайн үеийн засаг төр дан ганц шашныг устгаж байна гэсэн бодлогыг хэрэгжүүлж байсан ч угтаа "...монголчуудын бүтээсэн оюуны болон соёлын их өв сан нь шашны эсрэг хэрэгжүүлсэн төрийн бодлого үйл ажиллагааны үр дүнд сүйдсэн..."² байна.

¹ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал /симпозиум/, УБ., 2005 он. 9-10-р талууд

² Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн намтрын товчоон XI боть, УБ, 2008 он. 295-296-р талууд

Монгол дахь Бурханы шашныг улс төрийн хэлмэгдүүлэлтээр утсгасан нь хойч үедээ дараахь хор уршгийг учруулсан. Үүнд:

Оюун санааны үндсийг тасалсан нь: Бурханы шашны бусад шашнаас ялгарах нэгэн онцлог нь Бурхан багшаас эхэлсэн ван, лүн³-гийн үндэс огт тасраагүй дамжсан байх ёстой гэдэгт оршино. Тиймээс үндэс дамжлагын багш нарынхаа алдрыг дуудан уншдаг залбиралууд бий. Багшаас дамжсан эрх, увдис, туршлагагүй бол хэчнээн ботиор ном судар нь байвч өөрөө дураараа унших төдийгөөр бясалгал бүтээл үйлдэж болдоггүй байна. Тиймээс эрх авшиг болон аман эш дамжуулахыг хориглох нь Бурханы шашны оюун санааны үндэс дамжлагыг таслаж буй хэрэг мөн. Гэтэл тухайн үед төрөөс номын ван, лүн өгөх бурханы шашны зан үйлийг нийтийн дунд зохион байгуулахыг хориглосон байдаг. Мөн 1928 оны МАХН-ын долдугаар их хурлын тогтоолын “Шашин шүтлэгийн тухай” гэх хэсгийн 39 дүгээрт “Энэ завсар Богдын зэрэг хутагт, хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээх өгүүлэл, сэдэв гарсаар бүхий тул үүнээс урагш ийнхүү хутагт хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээхийг хэрэгсэхгүй...”⁴, 1930 оны МАХН-ын наймдугаар их хурлаар “Лам нарын тухай” хэлэлцээд “Биелүүлэн гүйцэтгэх явууллагуудын тухай” заан тодорхойлсны 12 дугаарт “Богдын зэрэг хутагт, хувилгаадын хойт дүрийг тодруулах залахыг зогсоосон явдлыг сайтар хянаж, энэ тухай гаргасан хууль дүрмийг зөрчигчдийг хатуу чангаар цээрлүүлбэл зохино”⁵ хэмээсэн зэрэг нь Бурханы шашныг тэргүүнгүй, шүтээнгүй болгосон хэрэг байв. Үүгээр ч үл барам, улс төрийн намын үзэл суртлын хүчтэй арга хэрэгсэлээр дамжуулан 70 жилийн туршид гутаан хэлмэгдүүлсэн нь утга зохиол, ном сурах бичиг, урлаг уран сайхан зэрэг нийгмийн бүх хүрээнд гүн тусгалаа олж, энэ бүхэн нь өнөө үед ч гүйцэд сайн залруулагдаагүй байсаар байна.

Монгол дахь улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хамгийн их өртөж хэлмэгдсэн хүмүүс бол яахын аргагүй лам нар юм. Судлагаагаар улс төрийн хэрэгт хилсээр хэлмэгдүүлсэн 30 орчим мянган хүнийг гэм буруугүй болохыг тогтоон цагаатгаад байна. Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгасан тухай мэдээллийн сангаас үзвэл, 19758 ламыг хилс хэрэгт шийтгэсний дотор хутагт 2, хувилгаан 52, аграмба 2074, гавж 6723, маарамба 488, зурхайч 39, сурвалжтан тайж нар, хуучин төрийн албан хаагчид 1880 бүртгэгдсэний дотор ноён явагсад 27, ван 2, бэйс 1, гүн 30, зайсан 104, мээрин 170, түшмэл 15, тайж 1378 байна.”⁶ Гэтэл нам төр, засаг захиргаа, цэрэг, аж ахуй, соёл гэгээрлийн байгууллагад ажиллаж байсан албан хаагчид 1287 бүртгэгджээ. Эндээс үзэхэд Бурханы шашны хамгийн өндөр мэдлэг боловсролтой, соёлын биет бус өвийг тээгч, шашин номын аван явагчдыг нь онцгойлон бүрнээ устгасан нь илхэн байна. Үүнээс хойно ч “ангийн дайсныг дарж, ангийн биш этгээдүүдийг нэгэнт устгаж дууссан тул залхаан цээрлүүлэлт хэлмэгдүүлэлтийн арга хэлбэр ч өөрчлөгдөж нийтээр нь хомроглон баривчилж, яллан шийтгээд, бөөнөөр нь буудан алдаг хэлбэр өөрчлөгдөж, хорих ял шийтгээд ялын хөдөлмөрт зүтгүүлэх хэлбэр зонхилох болжээ.”⁷ Улс төрийн хилс хэрэгт

³ Ван: “эрх авшиг” гэсэн утгатай төвөд үг. Энэ нь аливаа бурханы ном бясалгал үйлдэх ёсыг зааж, цаашид тэр ёсоор бясалгал үйлдэх эрхийг өгч буйг хэлнэ. Харин “лүн” гэдэг нь “аман эш” гэсэн утгатай, номын уншлагыг шавь нарын чихэнд сонсгож дамжуулдаг ёстой.

⁴ Монгол ардын хувьсгалт намын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд, 1920-1940 он, УБ, 1966 он. 206-р тал

⁵ МАХН-ын их, бага хурал, Төв Хорооны бүгд хурлуудын тогтоол шийдвэр: 1921-1956. Хоёрдугаар хэвлэл. УБ, 1956 он. 318-р тал

⁶ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал. УБ, 2000. 56-р тал

⁷ Мөн тэнд. 57-р тал

хэлмэгдсэн лам нарын 14 мянгыг нь буудаж, үлдснийг нь 10 жил хорих ялаар шийтгэсэн байна.”⁸

Соёлын биет болон биет бүс өвийг сүйтгэсэн нь: Хэлмэгдүүлэлтийн жилүүдэд Монгол оронд нийт 750 гаруй сүм хийдийг устгаж сүйтгэсэн. Тэдгээрийн үлдэгдэл туурийг эвлэлийн гишүүдээр нураалгаж малын хашаа хороо барих ажил бүр хожуу ч үргэлжилсэн байдаг. Энэ тухай албан ёсны мэдээллээс үзэхэд, “Сүм хийдийн тогтолцоо бүрэн устгагдаж, 700 гаруй сүм хийд, түр хурлын дуганууд бүгд хаагдаж, эзгүйрсэн ба лам нар нийгмийн бүлэг байхаа больж албан ёсоор лам гэж бүртгүүлэх хүнгүй болсон байна”⁹ гэжээ. Эдгээр нураагдаж сүйтгэгдсэн сүм хийдүүдийн ихэнх нь уран барилгын цогцолборууд байжээ. Үүнийг харьцангуй бүрэн бүтэн үлдсэн өнөөгийн Гандантэгчинлин хийд, Амарбаясгалант хийд, Богд хааны ногоон ордон, Чойжин ламын сүм зэрэг цөөн хэдхэн дурсгалаар жишин мэдэж болно. Жишээ нь: Чойжин ламын сүм цогцолборыг анх “...бурхан тахил, эдлэл хэрэглэлийн хамт бүтээн босгоход 69230 лан, 7 цэн, 8 пун мөнгө”¹⁰ (энэ нь одоогийн хэмжүүрээр 2582 кг гаруй цалин цагаан мөнгөтэй тэнцэнэ) зарцуулсан байдаг. Эдгээрээс эвдэгдэлгүй, хараахан орос руу зөөгдөөгүйгээс нь эрдэмтдийн дээжлэн авч үлдсэн цөөн хэдэн бурхадаас өдгөө монголын түүх, соёлын хосгүй үнэт өвийн бүртгэлд орсон нь бий. Тухайлбал, Өндөр гэгээний Ногоон Дарь эх бурхан байна. Харь гадаадад гаргасан Өндөр гэгээний сургууль хийцийн нэгэн бурхан Нью-Йоркийн дуудлага худалдаагаар 4,8 сая доллараар, Өндөр гэгээний өөрийнх нь баримал дүр Бээжингийн дуудлага худалдаанд 20.0 гаруй сая доллартай дүйцэх хэмжээний юаниар зарагдаж байсан жишээ бий.

МАХН 1925 оноос эхлэн томоохон шар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үндсэн дээр тэдний эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгах талаар шийдвэртэй алхам...”¹¹ хийж эхэлжээ. Энэ ажлыг 1925 онд хуралдсан МАХН-ын IV их хурлын шийдвэрийн дагуу 1926 онд “Богд Жавзандамба хутагтын сангаас 1,3 сая төгрөгийн эд хогшилыг хураасан”¹²-аар эхлүүлсэн байна. Улмаар “намын VII дугаар их хурлын шийдвэрийн дагуу улсын V их хурал феодалын хөрөнгийг хураах шийдвэр гаргажээ. Ардын засгийн газар энэхүү шийдвэрийг хэрэгжүүлэхийн тулд 1929 оны 9-р сард тусгай тогтоол гаргаж Засгийн газрын дэргэд феодалын хөрөнгийг хураах комисс байгуулж ажиллуулсан билээ.”¹³ Ингээд 1929-1932 онуудад гэхэд л хар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үеэр 114 хутагт, хувилгаадын хөрөнгийг бас хураажээ.¹⁴

Иймд хэлмэгдүүлэлтийн он жилүүдэд сүйтгэгдсэн сүм хийд, тэдгээрийн бурхан тахил, эд зүйлсийн үнэ цэнэ, хохирлын хэмжээг тооцоолох, үнэлэх боломжгүй юм. Нөгөөтэйгүүр, эдгээр сүм хийдүүд нь боловсрол, сургалтын төвүүд байсан. Тухайлбал, тэдгээр нь бурханы шашны эрдэм ухааны зэрэгцээ уран зураг, цаасан шуумал, цутгуур, сийлбэр, оёдол ба зээгт наамалын зэрэг зүйл зүйлийн урлаг соёлын сургалтын төвүүд байжээ. Бидний өнөө сайн мэдэх баримал бурхадыг “Өндөр гэгээний сургууль хийц”, “Хүрээ хийц” гэх, цамын багуудыг мөн л “Хүрээний дэг сургуулийн”, “Чойрын хийдийн”, Манзушрийн хийдийн” гэхчлэн нэрлэдэг нь

⁸ А.Эрдэнэсайхан. Лам нарыг хэлмэгдүүлсэн нь. www.mongolnews.mn 2011 оны 09 сарын 16.

⁹ Мөн тэнд

¹⁰ Чойжин ламын сүм музей: Баримт бичгийн эмхэтгэл (1900-2016), УБ., 2016 он. Өмнөх үг.

¹¹ А. Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 93-р тал

¹² МҮТА. Богд Жавзандамбаас хураагдсан зүйлийн тэмдэглэл данс.

¹³ С.Пүрэвжав, Д.Дашжамц. БНМАУ-д сүм хийд, лам нарын асуудлыг шийдвэрлэсэн нь, 1921-1940 он. УБ, 1965 он, 119-р тал

¹⁴ Мөн тэнд. 120-р тал

тухайн сүм хийдтэй нь холбоотой байжээ. Ном хэвлэлийн газрууд ч бүгд л сүм хийдүүдтэй холбоотой, тус тусын ялгарах дэг сургуультай байсан байна. Гэтэл сүм хийдүүдийг хоосруулан, улмаар эвдэж сүйтгэснээр эдгээр олон чиглэлийн сургуулиуд үгүй болж, өв тээгчдийн ихэнх нь буудагдан алуулж, цөөн тооны амь үлдэгсэд нь тухайн мэдлэг ухаан, ур чадвараа буюу соёлын биет бус өвийг бусдад дамжуулах хориотой байсаар алдагдан өнгөрсөн байна. Жишээ нь: шүтээн зураг болон сүм хийдийн барилгад хэрэглэдэг монголын уламжлалт шороон будаг, түүгээр үл барам, түүний суурь байтуу хийх арга технологиуд болон соёлын бусад олон зуун биет бус өв өнөө цагт бидэнд өвлөгдөн ирсэнгүй.

Монголын төр удаан хугацаагаар хэлмэгдэж, дарагдсаар ирсэн уламжлалт Бурханы шашнаа 1990 оноос хойш “шашин шүтэх эрх, эрх чөлөөтэй” байх эрхийн хүрээнд уламжлал нь тасраагүй, эдийн засаг болон хүний нөөцийн чадавхи асар өндөртэй гадаадын бусад шашнуудтай уралдуулан орхиод байна.

Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.1.4.8-т “Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ”, 3.1.4.9-т “Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ” гэж тус тус заасан бөгөөд энэ зорилгын хүрээнд төрөөс бодитой, тодорхой дэмжлэг үзүүлээгүй байна.

Дэлхийн улс орнууд өөрийн уламжлалт буюу зонхилох шашны үйл ажиллагааг дэмжиж улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг жишиг байна. Нийт Европын холбооны хэмжээнд Засгийн газраас “...соёл, шашинд” зориулсан зардал 2015, 2016 оны байдлаар ДНБ-ний 1.0%, 2018 онд Европын Холбооны гишүүн орнууд дотроос энэ салбарт хамгийн өндөр зардал зарцуулсан нь Унгар 3.52%, Эстони 2.6%, ХБНГУ 1.72%, Латва 1.62%, Норвеги 1.62% байжээ. Харин энэ салбарт хамгийн бага зардалтай зарцуулсан нь Ирланд 0.52%, Их Британи 0.60% байна. Бусад тивийн зарим улсуудаас жишээ дурдвал, Израйль 1.42%, Австрали 0.70%, Колумб 0.67%, Япон 0.38%, АНУ 0.27% гэм мэтээр өөрийн уламжлалт буюу зонхилох шашны үйл ажиллагааг дэмжиж улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг байна.¹⁵

Хоёр.Хуулийн төслийн бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төсөл нь 6 зүйлтэй байна.

Хуулийн төслийн зорилт нь 1930-1940 онд Монгол Улсад бурханы шашны биет болон биет бус өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийг устгаснаас учирсан хохирлыг төрөөс нөхөн төлөхөд чиглэгдсэн байна.

Соёлын биет болон биет бус өвийг мөнгөөр үнэлж тогтоох боломжгүй учраас нөхөн олговрын хэмжээг улсын төсвийн тодорхой (0-1) хувьтай тэнцүү байхаар тогтооно. Нөхөн олговрыг Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлэхэд зориулах бөгөөд түүнийг бурхан шашинтны төв Гандантэгчинлэн хийдээр дамжуулан хэрэгжүүлэхээр хуулийн төсөлд тусгана.

¹⁵ <https://www.nationmaster.com/nmx/ranking/general-government-expenditure-on-recreation-culture-and-religion>

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох нийгэм, эдийн засгийн үр дагавар

Энэхүү хуулийн төсөл батлагдсаны дараа нийгэм, эдийн засгийн ямар нэгэн сөрөг үр дагавар үүсэхгүй. Монгол Улсад христийн, лалын, бурханы зэрэг олон шашны шүтлэг зэрэгцэн оршин тогтнож байгаа ч Бурханы шашин шиг улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд өртөж, их хэмжээний хохирол амссан шашин байхгүй юм.

Хуулийн төслийг батласнаар Монгол Улс түүхийн нэгэн хар толбыг арилгах алхам болж, дэлхий нийтийн талархалыг хүлээх хүмүүнлэгийн ач холбогдолтой болохын зэрэгцээ Монгол Улс Үндсэн хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжид заасан уламжлалт шашинтай холбоотой заалтуудыг хэрэгжүүлэх хууль, эрх зүйн орчин бүрдэнэ.

Хууль батлагдсанаар Бурханы шашны уламжлал, үйл ажиллагаа хөгжиж, иргэдийн шашин шүтэх эрх чөлөөг эдийн засгийн агуулгаар дэмжих том алхам болно. Улмаар Бурханы ном сургаалиар дамжуулан иргэдэд зөв амьдрах ухааныг түгээх, иргэдийн оюун санааг соён гэгээрүүлэх, монгол ёс, зан заншлыг хойч үедээ өвлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Мөн Монгол Улс Бурханы шашны томоохон төв болох, ингэснээр дэлхий дахинд байгаа 600 сая орчим бурханы шашин шүтэгчдийн зөөлөн хүчний нөлөөллийг бий болгох, Монгол орныг зорьж ирэх шашин, соёлын жуулчдыг тоог нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой болно.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь бусад хуультай хэрхэн уялдах, уг хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан цаашид шинээр боловсруулах буюу нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болгох хуулийн төслийн талаар

Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай нийцэх бөгөөд уг хуультай холбогдуулан бусад хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулахгүй.

---oOo---

ТАНИЛЦУУЛГА

Нөхөн олговор олгох тухай
хуулийн төслийн талаар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Долдугаар зүйлийн 1-д "Монголын ард түмний түүх, соёлын дурсгалт зүйл, шинжлэх ухаан, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна" гэж, Есдүгээр зүйлийн 1-д "Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ" гэж тус тус заасан. Мөн 1993 онд батлагдсан Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2-т "Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ. Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй" гэж хуульчилсан.

1920 оноос эхлэлтэй улс төрийн их хэлмэгдүүлэлтээр Монголын соёл, оюуны өв болсон Бурханы шашин, соёл хамгийн ихээр хохирч, бүхэл тогтолцоогоороо сүйтгэгдсэн юм. Ийнхүү Монгол дахь Бурханы шашин, соёлыг утсгаснаар манай үндэстний оюун санааны өв тээгч хувилгаан, лам хуврагуудыг хилсээр шийтгэж, соёлын биет болон биет бус өвийг утсгаж, хойч үедээ үнэлж барашгүй хохирол учруулсан.

Монгол дахь улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд судалгаагаар улс төрийн хэрэгт хилсээр хэлмэгдүүлсэн 30 орчим мянган хүнээс 19758 лам байсан ба тэдгээрээс 14 мянгыг нь буудаж, үлдснийг нь 10 жил хорих ялаар шийтгэсэн байна.¹⁶ Хэлмэгдүүлэлтийн жилүүдэд Монгол оронд уран барилгын цогцолборууд болох нийт 750 гаруй сүм хийдийг устгаж сүйтгэсэн байна.

Иймд Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.1.4.8-д "Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ" гэж, 3.1.4.9-т "Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ." гэж тус тус заасан.

Монголын төр удаан хугацаагаар хэлмэгдэж, дарагдсаар ирсэн уламжлалт Бурханы шашнаа 1990 оноос хойш "шашин шүтэх эрх, эрх чөлөөтэй" байх эрхийн хүрээнд уламжлал нь тасраагүй, эдийн засаг болон хүний нөөцийн чадавхи асар өндөртэй гадаадын бусад шашнуудтай уралдуулан орхиод байна. Гэтэл дэлхийн улс орнууд өөрийн уламжлалт буюу зонхилох шашны үйл ажиллагааг дэмжиж улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг жишиг байна. Жишээ нь: 2018 онд Унгар 3.52%, Эстони 2.6%, ХБНГУ 1.72%, Латва 1.62%, Норвеги 1.62%, Ирланд 0.52%, Их Британи 0.60%, Израйль 1.42%, Австрали 0.70%, Колумб 0.67%, Япон 0.38%, АНУ 0.27%-ийг өөрийн уламжлалт буюу зонхилох шашны үйл ажиллагааг дэмжиж улсын төсвөөс санхүүжүүлдэг байна.¹⁷

¹⁶ А.Эрдэнэсайхан. Лам нарыг хэлмэгдүүлсэн нь. www.mongolnews.mn 2011 оны 09 сарын 16.

¹⁷ <https://www.nationmaster.com/nmx/ranking/general-government-expenditure-on-recreation-culture-and-religion>

Иймд 1930-1940 онд Монгол Улсад устаж үгүй болсон Бурханы шашин, соёлын биет болон биет бус өв соёлыг сэргээн хөгжүүлэх зорилгоор Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Хуулийн төсөл нь 6 зүйлтэй байна. Энэхүү хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улс Үндсэн хууль болон бусад холбогдох хууль тогтоомжид заасан уламжлалт шашинтай холбоотой заалтуудыг хэрэгжүүлэх хууль, эрх зүйн орчин бүрдэх бөгөөд Буддын шашны ном сургаалиар дамжуулан иргэдэд зөв амьдрах ухааныг түгээх, иргэдийн оюун санааг соён гэгээрүүлэх, Монгол ёс, зан заншлыг хойч үедээ өвлүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болно.

Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай нийцэх бөгөөд уг хуультай холбогдуулан бусад хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулахгүй.

Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 8.15, 38.5-д заасны дагуу холбогдох төрийн бус байгууллагаас бичгээр, Улсын Их Хурлын албан ёсны цахим хуудсанд байршуулан тус тус санал авахад төслийг дэмжсэн. Мөн хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 21.1-д заасны дагуу Засгийн газрын санал, дүгнэлт авсан болно.

Хууль санаачлагчид

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХУРАЛДААНЫ ТЭМДЭГЛЭЛЭЭС

Монгол Улсын Засгийн газрын 2021 оны 1 дүгээр сарын 13-ны өдрийн хуралдааны 3 дугаар тэмдэглэлд:

“ҮИ.ХЭЛЭЛЦСЭН нь: Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн
П.Цэрэнпунцагийн санаачлан боловсруулсан
Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төсөлд өгөх
Засгийн газрын санал, дүгнэлтийн тухай

ШИЙДВЭРЛЭСЭН нь: Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн
П.Цэрэнпунцагийн санаачлан боловсруулсан Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн
төслийг хэлэлцээд дараахь санал дүгнэлтийг уламжлахаар тогтов.

1. Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлалд 1930-1940 онд Монгол Улсад бурхан шашны биет болон биет бус өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийг устгаснаас учирсан хохирлыг төрөөс нөхөн төлөхөд чиглэгдэхээр хуулийн зорилтыг тодорхойлж, улмаар Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1-д Энэ хуулийн зорилт нь 1930-1940 онд Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн, түүхэн уламжлалт Монголын Бурхны шашны өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийг устгаснаас учирсан хохирлыг төрөөс нөхөн төлөхтэй холбоотой харилцааг зохицуулахаар заасан байна.

Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль, Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуулиар соёлын биет болон биет бус өвийг хамгаалах, төрөөс дэмжих талаар авах арга хэмжээ, хамрах хүрээ, санхүүгийн эх үүсвэрийг тодорхойлох, соёлын биет болон биет бус өвийг нөхөн сэргээхэд шаардлагатай зардлыг санхүүжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахаар заасан байдаг.

Тухайлбал, Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.11-д соёлын биет өвд уламжлалт шашин, шүтлэгтэй холбогдолтой эд өлгийн зүйл, мөн хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.13-т соёлын биет бус өвд уламжлалт шашин, шүтлэгийн зан үйл, ёс заншил тус тус хамаарахаар заасан байна. Мөн Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд соёлын өвийг хамгаалахтай холбоотой улсын төсвөөс санхүүжүүлэх хөрөнгө оруулалтыг Улсын Их Хурал батлах, мөн хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1.15-д соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага нь соёлын өвийг хамгаалах, сурталчлах үйл ажиллагаа явуулж байгаа иргэн, хуулийн этгээдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэхээр заасан байна.

Өөрөөр хэлбэл, Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулиар бурхны шашны эд зүйл, сүм, хийдийг хамгаалах сэргээн засварлах үйл ажиллагааг төрөөс санхүүжүүлэх, уг үйл ажиллагааг эрхлэн явуулж байгаа этгээд (Гандантэгчэнлин хийд)-д санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх бүрэн боломжтой байна.

Түүнчлэн, Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төсөл нь дээрх хуулиудтай зохицуулалт, үйлчлэх хүрээний хувьд давхардахаас гадна уг нөхөн олговрын зориулалт нь Засгийн газрын тусгай сан болох Соёл, урлагийг дэмжих сангийн

соёл, урлагийг хөгжүүлэх, сурталчлан таниулах, соёлын өвийг бүртгэх, судлах, хадгалан хамгаалах, сэргээн засварлах, түгээн дэлгэрүүлэх, сурталчлах зориулалтаас ялгарахгүй байх ба Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж байгаа бусад арга хэмжээтэй зорилго, зорилтын хувьд давхардаж байгааг анхаарах.

Тухайлбал, Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.1-д Соёл, урлагийг дэмжих сан нь соёл, урлагийг хөгжүүлэх, сурталчлан таниулах, соёлын өвийг бүртгэх, судлах, хадгалан хамгаалах, сэргээн засварлах, түгээн дэлгэрүүлэх, сурталчлах зориулалттай байхаар заасан байна. Харин Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийн 5 дугаар зүйлийн 5.1-д бурхны шашин, өв соёлыг сэргээн хөгжүүлэх чиглэлээр бурхны шашны сүм, хийдийн үйл ажиллагааг дэмжих, бурхны шашны сургуулийн гүн ухааныг ойлгуулах сургалт зохион байгуулах, түүхэн уламжлалыг өвлөн уламжлуулах, олон нийтэд түгээх, нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, бурхны шашны биет болон биет бус өв соёлын судалгааг хөгжүүлэх, ном судрыг сэргээх, орчуулах, түүнийг хамгаалах, хадгалах, шинээр бүтээх, хэвлэн түгээх, хүн ардад тусламж үзүүлэх зэрэг үйл ажиллагааг санхүүжүүлэхээр заасан нь дээрх сангийн хөрөнгөөр зарцуулах үйл ажиллагааны чиглэлтэй адил байна.

2. Нөхөн олговор олгох тухай хууль нь 1930-1940 онд Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн, түүхэн уламжлалт Монголын Бурхны шашны өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийг устгаснаас учирсан хохирлыг төрөөс нөхөн төлөхтэй холбоотой харилцааг зохицуулахаар заасан боловч тус хуулийн 5 дугаар зүйлд нөхөн олговрын зарцуулах зориулалтыг тодорхойлж өгсөн байна. Энэ нь уг хуулийн зорилттой нийцэхгүй байгааг анхаарах.

3. Нөхөн олговор олгох тухай хууль нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1-д заасан Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай уялдсан байх гэсэнтэй нийцэхгүй байна.

Өөрөөр хэлбэл, Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.5-д ядуурлыг бууруулах, зовлонд нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, 5.1.6-д байгаль орчныг хамгаалахад нөхөн олговрыг тус тус зарцуулахаар заасан нь уг хуулийн төслийн үзэл баримтлалд нөхөн олговрыг бурхны шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлэхэд зориулах бөгөөд түүнийг бурхан шашинтны төв Гандантэгчэнлин хийдээр дамжуулан хэрэгжүүлэхээр заасантай нийцэхгүй байна.

4. Хуулийн төсөлд тусгасан 1930-1940 онд устсан бурхны шашны өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийн хохирлын хэмжээ тодорхойгүй бөгөөд уг хохирлын хэмжээг тодорхойлохгүйгээр жил бүрийн улсын төсвийн 0.1 хувьтай тэнцүү хэмжээгээр нөхөн олговор (2021 оны хувьд 10.7 тэрбум төгрөг) төлөх нь үндэслэлгүй, нөхөн олговрын зориулалт нь бодитой үр дүн бий болгоход чиглэгдээгүй байна.

Түүнчлэн хуулийн төсөлд заасан улсын төсвийн 0.1 хувьтай тэнцэх хөрөнгийг 1930-1940 онд хохирол амссан сүм хийдийн нөхөн олговорт зориулж жил бүр олгох нь татвар төлөгчдийн нуруунд өнгөрсөн үеийн төрийн ачааг үүрүүлэх боломжгүй бөгөөд сүм хийдүүдийг төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажилладаг төсвийн байгууллагын нэгэн адилаар төсвийн хөрөнгөөс жил бүр санхүүжилт олгох нь төрийн чиг үүрэгт хамаарахгүй болно.

Мөн нөхөн олговрыг зөвхөн Гандантэгчэнлин хийдэд олгохоор хуулийн төсөлд тусгасан нь бусад сүм хийдэд ялгавартай хандсан зохицуулалт болохоос

гадна Төсвийн тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.4.2-т "төрийн чиг үүрэгт хамаарахгүй хөтөлбөр, арга хэмжээг санхүүжүүлэхгүй байх", 6.4.6-д "хуульд өөрөөр заагаагүй бол төсвийн орлогыг аль нэг этгээд, эсхүл үйл ажиллагаанд тусгайлан оноохгүй байх" гэж заасантай тус тус нийцэхгүй байгааг анхаарах.

5. Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төсөлд дурдсан нөхөн олговрын хэмжээ, тэдгээрийн санхүүжүүлэх эх үүсвэр, төсөвт учруулах хүндрэл, эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл зэргийг хуулийн төслийн судалгаагаар тогтоогоогүй, хуулийн төслийн үзэл баримтлал, танилцуулгад дурдаагүй байгаа нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулиар тодорхой зохицуулсан, хуулийн төслийг боловсруулахдаа хууль тогтоомжийн тухай хуулийн дагуу хийсэн судалгаа, тооцоо, дүгнэлтэд үндэслэх шаардлагыг хангаагүй байна. Өөрөөр хэлбэл хуулийн төслийг тооцоо судалгаанд үндэслэн боловсруулаагүй нь Хууль тогтоомжийн тухай хуультай нийцэхгүй байна." гэжээ.

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2021 оны ...дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт

1.1.Энэ хуулийн зорилт нь 1930-1940 онд Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн, түүхэн уламжлалт Монголын Бурханы (буддын) шашны өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийг устгаснаас учирсан хохирлыг төрөөс нөхөн төлөхтэй холбоотой харилцааг зохицуулахад оршино.

2 дугаар зүйл.Хууль тогтоомж

2.1. Нөхөн олговор олгох тухай хууль нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төсвийн тухай хууль, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хууль, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, энэ хууль болон эдгээртэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ.

3 дугаар зүйл.Нөхөн олговрын эх үүсвэр

3.1. Нөхөн олговрыг улсын төсвөөс олгох бөгөөд Улсын Их Хурал жил бүр улсын төсөвт тусгаж батлана.

4 дүгээр зүйл. Нөхөн олговрын хэмжээ

4.1. Нөхөн олговрын хэмжээ нь улсын төсвийн 0.1 хувьтай тэнцүү байна.

5 дүгээр зүйл.Нөхөн олговрыг захиран зарцуулах

5.1. Нөхөн олговрыг дараахь зориулалтаар зарцуулна:

5.1.1. уламжлалт Бурханы шашин, өв соёлыг сэргээн хөгжүүлэх чиглэлээр Бурханы шашны сүм, хийдийн үйл ажиллагааг дэмжих, гүн ухааны уламжлалт сургалтыг сэргээх;

5.1.2. хүүхэд, залуучуудад Бурхан шашны сургаалын гүн ухааныг ойлгуулах сургалт зохион байгуулах, олон зуун жилийн турш Монголын ард түмний оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн түүхэн уламжлалыг өвлөн уламжлуулах, олон нийтэд түгээх;

5.1.3. нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх үйл ажиллагааг дэмжих;

5.1.4. Бурханы шашны биет болон биет бус өв соёлын судалгааг хөгжүүлэх, ном судрыг сэргээх, орчуулах, түүнийг хамгаалах, хадгалах, шинээр бүтээх, хэвлэн түгээх;

5.1.5. ядуурлыг бууруулах, зовлонд нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх;

5.1.6. байгаль орчныг хамгаалах.

5.2. Нөхөн олговрыг соёлын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагатай байгуулсан гэрээний үндсэн дээр Монголын бурханы шашинтны төв Гандантэгчэнлин хийдэд олгоно.

5.3. Нөхөн олговрыг захиран зарцуулах, тайлагнах журмыг соёлын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллага болон Гандантэгчнилэн хийд хамтран баталж, хэрэгжүүлнэ.

6 дугаар зүйл.Бусад

6.1.Энэхүү хуулийг 2021 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

Ерөнхий мэдээлэл:

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Долдугаар зүйлийн 1-д “Монголын ард түмний түүх, соёлын дурсгалт зүйл, шинжлэх ухаан, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна.” гэж, Есдүгээр зүйлийн 1-д “Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ.” гэж, Есдүгээр зүйлийн 3-т “Төр, сүм хийдийн хоорондын харилцааг хуулиар зохицуулна.” гэж, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2-т “Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ. Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй.” гэж тус тус хуульчилсан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-ын 3.1.4.8-д “Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ.” гэж, 3.1.4.9-д “Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ.” гэж тус тус заасан.

Монголын түүхэн дэх нэн эмгэнэлтэй, сургамжтай, заавал бүрэн дүүрэн судалж залруулах ёстой, хор уршиг нь өнөө хэр бүрэн арилаагүй зурвас үе бол “...1920-иод оноос эхэлсэн...”¹ бүх нийтийг хамарсан улс төрийн их хэлмэгдүүлэлт юм. Энэ үед Монголын бурханы шашин, соёл хамгийн их хохирч, улс төрийн талаар хилсээр хэлмэгдэн бүхэл тогтолцоогоороо сүйтгэгдсэн байдаг.

Ардын засгийн газрын шашны талаарх бодлогын үндэс нь В.И.Лениний “Марксист хүн бол материалист буюу шашны эсрэг байх хэрэгтэй бөгөөд гэхдээ шашинтай тэмцэх тэмцлийг хийсвэр цэвэр онолыг ерөнхийдүүлэхгүй харин ангийн тэмцлийн үндсэн дээр...”², К.Марксын “Шашин бол ард түмнийг мунхруулагч хар тамхи мөн” гэх зэрэг сургаалиуд болж байв. Нөгөө талаас тэр үеийн Зөвлөлт Орос Улс болон Коминтерний Зөвлөлт Орост хэрэглэсэн арга, ажиллагааны үлгэр жишээгээр шашны асуудлыг шийдвэрлэхийг шахаж, зааварчилсны нөлөөгөөр ардын засаг, бурханы шашин хоёр тэр үеийн Монголын нийгэмд зэрэгцэн орших боломжгүй болсон байдаг. Ийнхүү шашныг устгах ажиллагаа тухайлан VIII Богд Жавзандамба хутагтыг жанч халж, түүний хойд дүрийг тодруулах асуудал гарсанаас хойш хүчээ авч төрийн бодлогын түвшинд хэрэгжсэн байна. Ингэхдээ тухайн үеийн засаг төр дан ганц шашныг устгаж байна гэж сэтгээд давхар “...монголчуудын бүтээсэн оюун ба эдийн соёлын их өв сан нь шашны эсрэг хэрэгжүүлсэн төрийн бодлого үйл ажиллагааны үр дүнд сүйдсэн...”³-нийг огтхон ч ойлгоогүй юм. Хамгийн гол нь үндэстний өвөрмөц онцлог, оюун санааны хамгаалалтаа ч бас сүйтгэж, харь гадныхныг шүтэх хандлага, сэтгэлгээний ухралтын эхийг тавьснаа анзаараагүй билээ.

¹ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал /симпозиум/, УБ., 2005 он. 9-10-р талууд

² БНМАУ-д сүм хийд лам нарын асуудлыг шийдвэрлэсэн нь. УБ., 1965. 21-р тал

³ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн намтрын товчоон XI боть, УБ., 2008 он. 295-296-р талууд

Оюун санааны үндсийг тасалсан нь: Бурханы шашны бусад шашнаас ялгарах нэгэн онцлог нь Бурхан багшаас эхэлсэн ван, лүн⁴-гийн үндэс огт тасраагүй дамжсан байх ёстой гэдэгт оршино. Тиймээс үндэс дамжлагын багш нарынхаа алдрыг дуудан уншдаг залбиралууд бий. Багшаас дамжсан эрх, увдис, туршлагагүй бол хэчнээн ботиор ном судар нь байвч өөрөө дураараа унших төдийгөөр бясалгал бүтээл үйлдэж болдоггүй байна. Тиймээс эрх авшиг болон аман эш дамжуулахыг хориглох нь Бурханы шашны оюун санааны үндэс дамжлагыг таслаж буй хэрэг мөн. Гэтэл Ардын засгаас номын ван, лүн өгөх бурханы шашны зан үйлийг нийтийн дунд зохион байгуулахыг хориглосон байдаг. Мөн 1928 оны МАХН-ын долдугаар их хурлын тогтоолын “Шашин шүтлэгийн тухай” гэх хэсгийн 39 дүгээрт “Энэ завсар богдын зэрэг хутагт, хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээх өгүүлэл, сэдэв гарсаар бүхий тул үүнээс урагш ийнхүү хутагт хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээхийг хэрэгсэхгүй...”⁵, 1930 оны МАХН-ын наймдугаар их хурлаар “Лам нарын тухай” хэлэлцээд “Биелүүлэн гүйцэтгэх явууллагуудын тухай” заан тодорхойлсны 12 дугаарт “Богдын зэрэг хутагт, хувилгаадын хойт дүрийг тодруулах залахыг зогсоосон явдлыг сайтар хянаж, энэ тухай гаргасан хууль дүрмийг зөрчигчдийг хатуу чангаар цээрлүүлбэл зохино”⁶ хэмээсэн зэрэг нь бурханы шашныг тэргүүнгүй, шүтээнгүй болгосон хэрэг байв. Үүгээр ч үл барам, улс төрийн намын үзэл суртлын хүчтэй арга хэрэгслээр дамжуулан 70 жилийн туршид гутаан хэлмэгдүүлсэн нь утга зохиол, ном сурах бичиг, урлаг уран сайхан гээд нийгмийн бүх хүрээнд гүн тусгалаа олж, энэ бүхэн нь өнөө ч гүйцэд сайн залруулагдаагүй байсаар байна.

Эдийн засгийн үндсийг тасалсан нь: “МАХН 1925 оноос эхлэн томоохон шар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үндсэн дээр тэдний эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгах талаар шийдвэртэй алхам...”⁷ хийж эхэлжээ. Энэ ажлыг 1925 онд хуралдсан МАХН-ын IV их хурлын шийдвэрийн дагуу 1926 онд “Богд Жавзандамба хутагтын сангаас 1,3 сая төгрөгийн эд хогшилыг хураасан”⁸-аар эхлүүлсэн байна. Улмаар “намын VII дугаар их хурлын шийдвэрийн дагуу улсын V их хурал феодалын хөрөнгийг хураах шийдвэр гаргажээ. Ардын засгийн газар энэхүү шийдвэрийг хэрэгжүүлэхийн тулд 1929 оны 9-р сард тусгай тогтоол гаргаж засгийн газрын дэргэд феодалын хөрөнгийг хураах комисс байгуулж ажиллуулсан билээ.”⁹ Ингээд 1929-1932 онуудад гэхэд л хар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үеэр 114 хутагт, хувилгаадын хөрөнгийг бас хураасан байна.¹⁰ Цаашлаад “цэргийн татвар” ноогдуулах, сүм хийдийн хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгөнд өсгөн нэмэгдүүлэх улсын (жасын) албан татвар ноогдуулах зэргээр сүм хийдийн эдийн засагт шийдвэртэй цохилт өгөх “хувьсгалт” арга хэмжээнүүдийг шат дарааллуулан авч хэрэгжүүлсэн байдаг. Жишээлбэл, зөвхөн сүм хийдийн малаас 1930-1931 онд бүгд 3,6 сая орчим төгрөгийн албан татвар татсан байдаг байна.¹¹ Харин 1932-1936 онуудад явагдсан хоёрдугаар шатны арга хэмжээний дүнд “...сүм хийдийн гарт

⁴ Ван: “эрх авшиг” гэсэн утгатай төвөд үг. Энэ нь аливаа бурханы ном бясалгал үйлдэх ёсыг зааж, цаашид тэр ёсоор бясалгал үйлдэх эрхийг өгч буйг хэлнэ. Харин “лүн” гэдэг нь “аман эш” гэсэн утгатай, номын уншлагыг шавь нарын чихэнд сонсгож дамжуулдаг ёстой.

⁵ Монгол ардын хувьсгалт намын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд, 1920-1940 он, УБ, 1966 он. 206-р тал

⁶ МАХН-ын их, бага хурал, Төв Хорооны бүгд хурлуудын тогтоол шийдвэр: 1921-1956. Хоёрдугаар хэвлэл. УБ., 1956 он. 318 дахь тал

⁷ А. Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 93-р тал.

⁸ МҮТА. Богд Жавзандамбаас хураагдсан зүйлийн тэмдэглэл данс.

⁹ С.Пүрэвжав, Д.Дашжамц. БНМАУ-д сүм хийд, лам нарын асуудлыг шийдвэрлэсэн нь, 1921-1940 он. УБ., 1965 он, 119 тал.

¹⁰ Мөн тэнд. 120-р тал

¹¹ Мөн тэнд. 125-р тал

байсан мал сүрэг баргаараа ардын аж ахуйтны гарт шилжиж очсон байна.”¹² 1936 онд БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн 28 дугаар тогтоолоор “Хувьдаа ихээхэн ашиг орлого бүхий” гэгдсэн лам хуврагуудад 4 ангилалаар¹³ (олз ашгийн) татвар ноогдуулжээ¹⁴. “1936-1939 онуудад дээд ба өндөр ашиг орлого бүхий лам нараас олз ашгийн татварт барагцаалбал 20 сая гаруй төгрөг хураасан гэж үзэж болох юм.”¹⁵

Хүний нөөцийг нь шавхаж, оюуны санааны залгамжийг тасалсан нь:

“Монгол дахь улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хамгийн их өртөж хэлмэгдсэн хүмүүс бол яахын аргагүй лам нар мөн билээ. Одоогийн судлагаагаар 30 орчим мянган хүнийг улс төрийн хэрэгт хилсээр хэлмэгдсэн, гэм буруугүй болохыг тогтоон цагаатгаад байна. Эдгээр 30 мянган хүнээс 17 мянга гаруй нь лам нар байсан бөгөөд үүний 14 мянгыг буудаж, үлдсэнийг нь 10 жил хорих ялаар шийтгэж байсан юм.”¹⁶

1936 оны байдлаар улсын хэмжээгээр насанд хүрсэн лам нар 74058, насанд хүрээгүй лам нар 15084, бүгд 89142 байснаас 1936 онд элдэв шалтгаанаар хорогдсон лам нар 5899, мөн онд 1026 лам ял шийтгүүлж байсан бол 1937 оны эхний зургаан сарын байдлаар 811 лам ял шийтгүүлжээ. 1937 оны наймдугаар сарын 1-ний өдрийн байдлаар шоронд 410 лам хоригдож, мөрдөн байцаалтад 117 лам байгаа гэж бүртгэжээ. “1937 оны аравдугаар сарын 4-7-ны өдрүүдэд Бөмбөгөр ногоон театрт болсон шүүх хурлаар хувьсгалын эсэргүү лам нарын “Төв” хэмээх байгууллагыг зохиомолоор бий болгон, удирдагчаар хамба номун хан ёнзон Ц.Лувсанхаймчигийг нэрлэж, хилс хэрэг тулган хүлээлгэж, 23 лам нарын хамт шийтгэснээс ёнзон хамба тэргүүтэй 19 ламыг цаазалснаар” лам нарыг энэхүү зохиомол байгууллагын гишүүн гэх үндэслэлээр улс орон даяар үй олноор нь хомроглон баривчилж устгах ажлыг эхлүүлсэн байдаг. Баривчлагдсан лам нарыг мөрдөн байцаахдаа нойр хоолгүй олон хоногоор өндөр сандалд суулгаж жижүүрлэн байцаах, үзэг харандаагаар хатгах, алгадах, өшиглөх, чихийг мушгих, ам, багалзуурыг барьж шахах, бүс гуперээр ташуурдах, ширээний хэрэглэл, сандлын хөлөөр цохих, халуун пийшин, том чийдэнгээр шарах, хүйтэнд нүцгэн гадаа гаргах, эсвэл цонхыг задгайлж дааруулах, даавуунд элс чулуу боож цохих, гар хөлд нь гав хийх, касчерт хорих, буу тулгаж буудна гэж сүрдүүлэх, хэргээ хүлээвэл хөнгөлнө, амь нас өршөөнө гэж ятгаж хуурах зэрэг олон аргыг хэрэглэж, зарим хүнд залхаалт хэрэглээгүй боловч зохиомол мэдүүлэг бичиж үсэг зуруулах зэргээр мөрдөн байцаалтын “түргэн журам” гэгчийг хэрэглэж байсан ажээ. Хожим ёнзон хамба Ц.Лувсанхаймчигийн хувьсгалын эсэргүү

¹² А.Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 114-р тал.

¹³ I Хутагт хувилгаад, сүм хийд тэргүүлсэн хамба нар, цорж нар, ном тавих ажлыг эрхлэх том лам нар, авралч, гүрэмч ба эдгээр тушаалыг урьд хоёр жилээс доошгүй хугацаагаар хүлээж явсан одоо лам хэвээр буй хүмүүс, ихээхэн ашиг орлоготой буюу хөрөнгө зоорь хураасан лам нар, лам болж сүм хийдэд сууж байгаа хуучны засаг ноёд, тайж, түшмэд-жилд 400 төгрөг, тогтоосон хэмжээнээс их бол хэтэрсэн төгрөг тутмаас 20 мөнгө; II Сүм хийдийн да лам, шунлайв лам, ахлагч гэсгүй, ахлагч умзад нар...одоо лам хэвээр буй болон дан зурхайн ажлыг эрхэлдэг лам нар-жилд 200 төгрөг, тогтоосон хэмжээнээс хэтэрсэн төгрөг тутамд 10 мөнгө; III Хийдийн доторх аймаг, дацан ба тусгай жижиг сүмийн хурлын тэргүүн лам, ловон, гэвхүй, эмч лам нар-жилд 80 төгрөг, хэмжээнээс хэтэрсэн орлогын төгрөг тутамд 5 мөнгө; IV аграмба, гавж, равжамба зэрэг мяндаг бүхий лам нар, дацангийн умзад, зайсан, жасын нярав нар-жилд 50 төгрөг ба хэмжээнээс хэтэрсэн төгрөг тутамд 3 мөнгөний татварыг тус тус онооно.

¹⁴ Тухайн жил энэхүү татвараас хуримтлуулсан мөнгөнөөс батлан хамгаалах хэрэгт 2 сая төгрөг хуваарьлаж байсан байна

¹⁵ А.Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 167-р тал.

¹⁶ А.Эрдэнэсайхан. Лам нарыг хэлмэгдүүлсэн нь. www.mongolnews.mn 2011 оны 09 сарын 16.

лам нарын "Төв" хэмээх байгууллагын хэрэг гэгчийг шалгаж, гэм буруугүй болохыг тогтоож, 1990 оны долдугаар сарын 25-ны өдрийн БНМАУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурлын VII хурлын тогтоолоор "Төв" байгууллагын толгойлогч, удирдагч гэгдэж олон жил хилсээр гүтгэгдэж ирсэн ёнзон хамба Ц.Лувсанхаймчиг нарыг цагаатгажээ. Уг үйл явцтай зэрэгцэн лам нарыг цагаатгах ажил эрчимжсэнээр одоогийн байдлаар 20 мянга шахам лам нарыг гэм буруугүйг тогтоон цагаатгаад байна.

"Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгасан тухай мэдээллийн сангаас үзвэл, 19758 ламыг хилс хэрэгт шийтгэсний дотор хутагт 2, хувилгаан 52, аграмба 2074, гавж 6723, маарамба 488, зурхайч 39, сурвалжтан тайж нар, хуучин төрийн албан хаагчид 1880 бүртгэгдсэний дотор ноён явагсад 27, ван 2, бэйс 1, гүн 30, зайсан 104, мээрин 170, түшмэл 15, тайж 1378 байна."¹⁷ Гэтэл нам төр, засаг захиргаа, цэрэг, аж ахуй, соёл гэгээрлийн байгууллагад ажиллаж байсан албан хаагчид 1287 бүртгэгджээ. Эндээс үзэхэд Бурханы шашны хамгийн өндөр мэдлэг боловсролтой, соёлын биет бус өвийг тээгч, шашин номын аван явагчдыг нь онцгойлон бүрнээ устгасан нь илхэн байна. Үүнээс хойно ч "ангийн дайсныг дарж, ангийн биш этгээдүүдийг нэгэнт устгаж дууссан тул залхаан цээрлүүлэлт хэлмэгдүүлэлтийн арга хэлбэр ч өөрчлөгдөж нийтээр нь хомроглон баривчилж, яллан шийтгээд, бөөнөөр нь буудан алдаг хэлбэр өөрчлөгдөж, хорих ял шийтгээд ялын хөдөлмөрт зүтгүүлэх хэлбэр зонхилох болжээ."¹⁸

Соёлын биет болон биет бус өвийг сүйтгэсэн нь: Их хэлмэгдүүлэлтийн жилүүдэд монгол оронд нийт 750 гаруй сүм хийдийг устган сүйтгэсэн билээ. Түүний үлдэгдэл туурийг эвлэлийн гишүүдээр нураалгаж малын хашаа хороо барих ажил бүр хожуу ч үргэлжилсэн байдаг. Энэ тухай албан ёсны мэдээллээс үзэхэд, "Сүм хийдийн тогтолцоо бүрэн устгагдаж, 700 гаруй сүм хийд, түр хурлын дуганууд бүгд хаагдаж, эзгүйрсэн ба лам нар нийгмийн бүлэг байхаа больж албан ёсоор лам гэж бүртгүүлэх хүнгүй болсон байна"¹⁹ гэжээ. Эдгээр нураагдаж сүйтгэгдсэн сүм хийдүүдийн их зонхи нь уран барилгын цогцолборууд байсан юм. Үүнийг харьцангуй бүрэн бүтэн үлдсэн өнөөгийн Гандантэгчинлин хийд, Амарбаясгалант хийд, Богд хааны ногоон ордон, Чойжин ламын сүм зэрэг цөөн хэдхэн дурсгалаар жишин мэдэж болно. Жишээлхэд, Чойжин ламын сүм цогцолборыг анх "...бурхан тахил, эдлэл хэрэглэлийн хамт бүтээн босгоход 69230 лан, 7 цэн, 8 пун мөнгө"²⁰ (энэ нь одоогийн хэмжүүрээр 2582 кг гаруй цалин цагаан мөнгө юм) зарцуулсан байдаг. Эдгээрээс эвдэгдэлгүй, хараахан Орос руу зөөгдөөгүйгээс нь эрдэмтдийн дээжлэн авч үлдсэн цөөн хэдэн бурхдаас өдгөө Монгол Улсын түүх, соёлын хосгүй үнэт өвийн бүртгэлд орсон нь бий. Жишээлхэд, Өндөр гэгээний Ногоон Дарь эх бурхан. Харь гадаадад гарчихсан Өндөр гэгээний сургууль хийцийн нэгэн бурхан Нью-Йоркийн дуудлага худалдаагаар 4,8 сая доллараар, Өндөр гэгээний өөрийнх нь баримал дүр Бээжингийн дуудлага худалдаанд 20.0 гаруй сая доллартай дүйцэх хэмжээний юаниар зарагдаж байсан жишээ бий. Үүнээс үзэхэд их хэлмэгдүүлэлтийн он жилүүдэд сүйтгэгдсэн сүм хийд, тэдгээрийн бурхан тахил, ном сударын үнэ цэнэ, түүний хохирлын хэмжээг мөнгөөр хэмжиж тооцоолох боломжгүй юм. Нөгөөтэйгүүр, эдгээр сүм хийдүүд нь боловсрол, сургалтын төвүүд байв. Тодорхой хэлбэл, тэдгээр нь бурханы шашны эрдэм ухааны зэрэгцээ уран зураг, цаасан шуумал, цутгуур, сийлбэр, оёдол ба зээгт наамалын зэрэг зүйл зүйлийн урлаг соёлын сургалтын төвүүд байсан билээ. Бидний өнөө сайн мэдэх баримал бурхдыг "Өндөр гэгээний сургууль хийц", "Хүрээ хийц" гэх, цамын багуудыг мөн л "Хүрээний дэг сургуулийн",

¹⁷ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал. УБ., 2000. 56 дахь тал

¹⁸ Мөн тэнд. 57 дахь тал

¹⁹ Мөн тэнд

²⁰ Чойжин ламын сүм музей: Баримт бичгийн эмхэтгэл (1900-2016), УБ., 2016 он. Өмнөх үг.

"Чойрын хийдийн", Манзушрийн хийдийн" гэхчлэн нэрлэдэг нь тухай тухайн сүм хийдтэй нь холбоотой байсан юм. Ном хэвлэлийн газрууд ч бүгд л сүм хийдүүдтэйгээ холбоотой, тус тусын ялгарах дэг сургуультай байжээ. Гэтэл сүм хийдүүдийг хоосруулан, улмаар эвдэж сүйтгэснээр эдгээр олон зүйлийн сургуулиуд үгүй болж, өв тээгчдийн их зонхи нь буудагдан алуулж, цөөн тооны амь үлдэгсэд нь тухайн тухайн мэдлэг ухаан, ур чадвараа буюу соёлын биет бус өвийг бусдад дамжуулах хориотой байсаар алдагдан өнгөрсөн байна. Жишээлхэд, шүтээн зураг болон сүм хийдийн барилгад хэрэглэдэг монголын уламжлалт шороон будаг, түүгээр үл барам, түүний суурь байтуу хийх арга технологиуд өнөө цагт хүрэлцэн ирсэнгүй. Энэ мэт бидний үед хүрэлцэн ирээгүй олон зуун соёлын биет бус өвийг нэрлэж болно.

Ингээд Монголын төр удаан хугацаагаар хэлмэгдэн зовж, дарагдсаар ирсэн ядруухан уламжлалт шашнаа 1990 оноос хойш "одоо шашин шүтэх эрх, эрх чөлөөтэй" гэх төдийгөөр гадаадын уламжлал нь тасраагүй, эдийн засаг болон хүний нөөцийн чадавх асар өндөртэй шашнуудтай уралдуулан орхисон.

Монголын түүхэн дэх их хэлмэгдүүлэлтийн шуурганд өртөж бүхэл тогтолцоогоороо сүйтгэгдсэн "шашин, соёл" Бурханы шашнаас өөр нэгээхэн ч үгүй тул Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал"-ын 3.1.4.8-д "Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ." гэж, 3.1.4.9-д "Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ." гэж тус тус зааж тодорхойлсон.

Иймд төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь уламжлалт буддын шашныг сэргээн хөгжүүлэхэд санхүүгийн зохих дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай байгаа тул олон улсад төрөөс шашныг түүх, соёл урлаг, зан заншил талаас нь дэмжиж, улсаас төсөв хуваарлидаг туршлагыг судлан Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийг боловсруулсан болно.

---oOo---

УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН

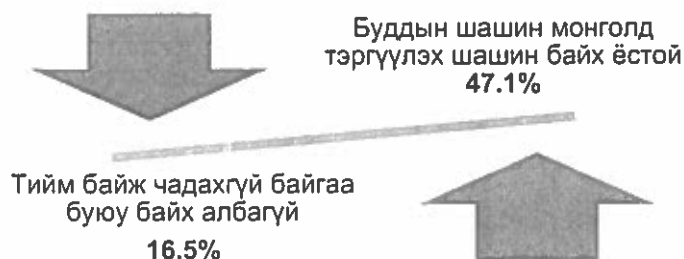
НЭГ. АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ

Монгол Улсын Үндсэн хуулиар "... -төрт ёс, түүх, соёлынхоо уламжлалыг нандигнан өвлөж, ... -эх орондоо хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилго болгоно." гэж тунхагласан билээ. Үндсэн хуулиар тунхагласан хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгэм цогцлоох төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэх нэгэн чухал арга хэрэгсэл бол Монголын түүх, шашин соёлын өв уламжлалаар дамжуулан хүүхэд залуучуудыг эх оронч, хүмүүнлэг, Монгол хүн болгон төлөвшүүлж хүмүүжүүлэх явдал мөн.

Бурханы шашин, бурхан багшийн сургаал нь бусдыг хүндэтгэх, ёс суртахуунтай байхыг дээдлэх зэрэг хүн төрөлхтөний олон чухал үнэт зүйлийг номлодог нь дэлхийд тэнцвэртэй, тэгш, тогтвортой, хүмүүнлэг, иргэний нийгмийн хөгжлийг цогцлооход чухал хувь нэмэр оруулдаг хэмээн эрдэмтэн судлаачид үздэг байна.

Бүхий л тогтолцооны хувьд хэлмэгдүүлэн сүйтгэж он удаан цаг хугацааны туршид хавчин шахаж, хааж боож ирсэн нь түүхэн үнэн тул Монголын төрөөс хэлмэгдсэн Бурханы шашинд нөхөн олговор олгож, уучлал нигүүслийг орчин цагийн эрх зүйт төрийн зохицуулалтаар шийдвэрлэх нь хүмүүний орчлонд гүйцэтгэх зүй ёсны хэрэг юм.

Буддын шашны Монгол дахь нөлөө, байр суурийн талаар сүсэгтнүүдийн санаа бодлыг асуухад харилцан адилгүй, ялгаатай байр сууринаас хандаж байгаа нь харагдаж байна. Хэдий буддын сүсэгтэн боловч бусад шашны урсгал чиглэлийг хүлээн зөвшөөрөх, бусдын итгэл үнэмшил, сүсэг бишрэлд хүндэтгэлтэй хандах хандлага тодорхой хэмжээгээр байна. Энэ үзэгдэл буддын бус сүсэгтнүүдийн хувьд ч мөн ижил харагдаж, харилцан хүлцэх байдал нийгмийн соёлын нэг хэсэг болон тогтжээ гэж үзэхээр байгаа юм.

Зураг. Буддизмын тухай төсөөлөл, хүсэл

Буддын шашин зонхилох байр суурьтай байх ёстой боловч энэ хэмжээндээ байж чадахгүй байгаа, өнөөгийн нөхцөл байдалд шүүмжлэлтэй хандаж байгааг зурагнаас харагдаж байна. Түүнчлэн энэ асуултад нийт судалгаанд оролцогчдын 36.4 хувь нь хариулахаас татгалзсан нь уг шашны нэр хүнд, байр суурьт эргэлзэх байдал сүсэгтэн ба сүсэгтэн бус хүмүүсийн дунд бий болсныг харуулж байгаа юм.

Энэ нь тухайн шашны соёл, боловсрол, нийгмийн олон талт үйл ажиллагааг өргөн хүрээтэй явуулах хөрөнгө санхүүгийн чадавх сул байгааг илтгэж байна. Учир нь төрөөс шүтэх, эс шүтэх эрхийг нээлттэй болгосон боловч бүрэн сэргэж, орчин үеийн өнгө төрхөө олж завдаагүй уламжлалт бурханы шашнаа өндөр хөгжилтэй орнуудын санхүү, хөрөнгийн чадавх сайтай, өөрийн шашныг өөр бусад оронд түгээн

дэлгэрүүлэх эрхэм зорилготой гадны шашинтай өрсөлдүүлэн орхисонтой холбоотой.

Уламжлалт ба уламжлалт бус шашныг шүтэгчдийн тоон харьцаа ойролцоогоор 7:1 байна гэсэн дүн гарч байна. 1994 оны судалгаанд эл үзүүлэлт 13:1, 2003 оны судалгааны дүнгээр 9:1 байсан билээ. Ингэхлээр, өнөөдөр хүн амын доторхи шүтэн бишрэгчдийнхээ үнэмлэхүй тоо, тархалтын хувь хэмжээгээрээ уламжлалт шашин зонхилж байна. Тухайлбал, буддын шашин голлох байр сууриа хадгалсан зонхилгогч шашин хэвээрээ байгаа хэдий ч, үйл явдлын хурдац талаас нь аваад үзвэл уламжлалт шашин нь өнгөрсөн 20 гаруй жилийн хугацаанд нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөл буурсныг илтгэж байна.

Монгол Улсын түүхэнд Бурханы шашин лугаа адил хэлмэгдэж зовсон шашин үгүй юм. Иймд ардчилсан, эрх зүйт төрийн тогтолцоотой Монгол Улсын төрөөс улс төрийн талаар хэлмэгдүүлэн сүйтгэсэн уламжлалт Бурханы шашныг сэргээн хөгжүүлэх зорилгоор хохирлыг нөхөн барагдуулах нь олон улс болон ард иргэдийн талархалыг хүлээнэ гэж үзэж байна.

ХОЁР. АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ

Хуулийн төслийн зорилго нь үндэсний эв нэгдлийг хангах, иргэд, хүүхэд, залуучуудад өөрийн орны түүх, соёл, зан заншил, уламжлалаа гүнзгий таниулах, өв соёлоо хойч үедээ уламжлан үлдээх, бусдад туслах буянт үйлсийг сурталчлах, нийгмийн тустай үйлс хийх зэргээр нийгмийн сэтгэл зүйд хүмүүнлэг, энэрэнгүй ёс, хөгжлийн эерэг хандлагийг төлөвшүүлэхэд оршино. Мөн Бурхан багшийн “бусдыг хүндэтгэх, ёс суртахуунтай байх”-ыг дээдэлсэн сургаал номыг түгээн дэлгэрүүлэх, Монголын ард түмний үнэт зүйл, үзэл санааг төвшитгөх, тэнцвэртэй, тэгш, тогтвортой нийгмийн хөгжлийг, тухайлбал Бурханы шашны хэвийн хөгжих нөхцлийг бүрдүүлэхэд оршино.

ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ТЭДГЭЭРИЙН ЭЭРЭГ, СӨРӨГ ТАЛЫГ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

Д/Д	Хувилбар	Зорилгод хүрэх байдал	Зардал, үр өгөөжийн харьцаа	Үр дүн
1	Тэг хувилбар	Түүхэн кино, жүжиг, зохиолд Бурханы шашныг үгүйсгэсэн, зориудаар муулсан, үндэслэлгүйгээр гүтгэн доромжилсон зүйлс их байдаг нь социализмын үеэс эхэлж, олон түмний оюун санаанд танил дасал болгосон, одоо ч үргэлжилсээр байгаа нь олон нийтийн оюун санаанд учруулсаар буй хор уршиг мөн.	Буддын шашны нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөл, үнэлэмж дээшилж эхлэх боловч, уламжлалт бурханы шашин монголын түүх, өв соёл, зан заншил, үзэл санааны дархлаа бүрэн хангагдахгүй. Түүнчлэн Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4.2-т "Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ. Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй" гэсэн заалтын	Эерэг

			хэрэгжилтийг зохих түвшинд хангаж эхэлнэ.	
2	Хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр ухуулга, сурталчилгаа хийх	Монгол Улс ардчилсан, хүмүүнлэг нийгмийг байгуулахаар зорьж буй улсын хувьд улс төрийн талаар хэлмэгдүүлэн сүйтгэсэн уламжлалт Бурханы шашныхаа хохирлыг албан ёсоор нөхөн барагдуулах нь дотооддоо иргэдийн улс төрийн их хэлмэгдүүлэлтийн хор уршгийн талаар улам бүр гүнзгий ойлгуулж, гадаадад Монгол Улсын нэр хүндийг өсгөх хэрэгцээ шаардлагатай байна.	Тодорхой зардал гарах хэдий ч үндэсний эв нэгдлийг хангах, иргэд, хүүхэд, залуучуудад өөрийн орны түүх, соёл, зан заншил, уламжлалаа гүнзгий таниулах, өв соёлоо хойч үедээ уламжлан үлдээх, байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөллөөрөө эерэг хандлага, төлөвшил, соёлыг бий болгоно.	Тодорхой үр дүнд хүрнэ.
3	Зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгслүүдийг ашиглан төрөөс зохицуулалт хийх	Нөхөн олговор олгохоос өөрөөр төрөөс зохицуулалт хийх шаардлагагүй	-	Үр нөлөө үзүүлэхгүй
4	Төрөөс санхүүгийн интервенц хийх	Төрөөс интервенц хийх шаардлагагүй.	Төсөвт тодорхой хувийг суулгах хэдий ч үндэсний эв нэгдлийг хангах, иргэд, хүүхэд, залуучуудад өөрийн орны түүх, соёл, зан заншил, уламжлалаа гүнзгий таниулах, өв соёлоо хойч үедээ уламжлан үлдээх, байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөллөөрөө эерэг хандлага, төлөвшил, соёлыг бий болгоно.	Эерэг
5	Төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлээр тодорхой чиг үүргийг гүйцэтгүүлэх;	Шаардлагагүй.	Үндэсний эв нэгдлийг хангах, иргэд, хүүхэд, залуучуудад өөрийн орны түүх, соёл, зан заншил, уламжлалаа гүнзгий таниулах, өв соёлоо хойч үедээ уламжлан үлдээх, байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөллөөрөө эерэг хандлага, төлөвшил, соёлыг бий болгоно.	Эерэг
6	Захиргааны шийдвэр гаргуулах	Соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаас хуульд заасан журам батална.	Нийгэм дэх сөрөг үзэгдэл, үр нөлөөг бууруулж, байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөллөөрөө эерэг хандлага, хүүхэд залуучуудад үндэсний, эх оронч үзэл санаа, төлөвшил, хүмүүжлийг бий болгоно.	Эерэг

ДӨРӨВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

Өмнөх үе шатанд сонгосон хуулийн төсөл боловсруулах хувилбарын үр нөлөөг аргачлалд заасны дагуу ерөнхий асуултуудад хариулах замаар дүгнэлтийг нэгтгэн гаргалаа.

4.1.Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

Хүний эрхийн суурь зарчмууд болон Монгол Улсын Үндсэн хуулиар тунхагласан хүний эрх, эрх чөлөөг хангахад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

4.2.Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

Нөхөн олговрыг жил бүр олгосноор улсын төсөвт дарамт үүсэхгүй бөгөөд уламжлалт шашны нийгмийн туст үйл ажиллагаа өргөжихийн хэрээр тус салбарт шинэ ажлын байр бий болох, нэр хүнд нь өсөх улмаар ойрын ирээдүйд аялал жуулчлал салбар дахь бурханы шашны эргэл, мөргөлийн гадаад, дотоодын аялал жуулчлал эрс нэмэгдэх зэргээр улсын эдийн засагт эерэг үр дүнг үзүүлнэ.

4.3.Нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө

Олон нийтийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, нийгэмд эерэг хандлага, төлөвшил, соёл бий болж, сөрөг үзэгдэл, үр нөлөө буурна. Тэгш, тогтвортой, хүмүүнлэг, иргэний нийгмийн хөгжлийг цогцлооход чухал хувь нэмэр оруулна.

4.4.Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

Бурханы шашны уламжлалт байгаль орчноо хамгаалах сургааль номлол, зан үйл, нийгмийн туст үйл ажиллагаа улам бүр идэвхижиж, хүүхэд залуучууд байгаль, эх дэлхийгээ хайрлах, хамгаалах хүмүүжил, төлөвшил бий болж, тэр хэрээр байгаль орчинд нөлөөлөх үр нөлөө эерэг, таатай уур амьсгалыг бий болгоно.

4.5.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, бусад хуультай нийцэж байгаа эсэх

Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль, Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай нийцнэ. Олон улсын гэрээ, хэлэлцээртэй зөрчигдөх зүйл үгүй.

ТАВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРЫГ ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ

Аргачлалын Долоо дахь хэсэгт заасны дагуу зохицуулалтын хувилбар тус бүрийн эерэг болон сөрөг үр нөлөөг зорилгод хүрэх байдал, зардал, үр өгөөжийн харьцаа, хүний эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө нь эерэг сайн үр дүнтэй, Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжтой нийцсэн гэж дүгнэв.

ЗУРГАА. ЗӨВЛӨМЖ

Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжид заасан уламжлалт шашинтай холбоотой заалтуудыг хэрэгжүүлэх, улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд өртөж хэлмэгдсэн уламжлалт Бурханы шашныг сэргээн хөгжүүлэх зорилгоор төсвөөс нөхөн олговор олгох асуудлыг Улсын Их Хурлаас шийдвэрлэх нь ард иргэд, сүсэгтэн олны хэрэгцээ шаардлагад нийцэж байгаа бөгөөд дэлхий нийтэд Монгол Улсын нэр хүндийг өсгөх нэгэн бодитой ажил болно.

ХҮНИЙ ЭРХЭД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

/Хүснэгт 1/

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцэж байгаа эсэх	1.1.Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх			
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх	Тийм		Үл ялгаварлах хуулийн зарчмыг баримталсан.
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгт давуу байдал үүсгэх эсэх	-	Үгүй	Аль нэг талд давуу байдал үүсгэхгүй.
	1.1.3.Тодорхой эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг сайжруулах зорилгоор авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ бол олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомжид заасан хүний эрхийн хэм хэмжээтэй нийцэж байгаа эсэх	-	Үгүй	Тодорхой бүлэгт бус нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ.
	1.2.Оролцоог хангах			
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцох боломжийг бүрдүүлсэн эсэх	Тийм	-	
	1.2.2.Зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа, эсхүл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	-	Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөх иргэд, бүлэг байхгүй. МУ-ын газар нутаг дээр Бурханы шашнаас өөр хэлмэгдсэн шашин үгүй.
	1.3.Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал, хариуцлага			
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхиүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм	-	Хөрөнгө мөнгө, санхүүгийн боломж тааруу Бурханы шашин шүтэгчдийн эрх хангагдана.
		1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хүний эрхийг хамгаалах механизмийн талаар НҮБ-аас өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм	-
	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх	-	Үгүй	
2.Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулсан эсэх	2.1.Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарлах тохиолдолд энэ нь хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцсэн эсэх	Тийм	-	Хүний эрхийг хязгаарлахгүй
	2.2.Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх	-	Үгүй	Хохирлыг барагдуулах үйл ажиллагаа
3.Эрх агуулагч	3.1.Зохицуулалтын хувилбарт хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх	Тийм	-	Бурханы шашны сүсэгтэн, уламжлалт шашны байгууллага, нийт ард иргэд.
	3.2.Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх	-	Үгүй	Ялгаж, тодорхойлох шаардлагагүй.

	3.3.Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх	-	Үгүй	Нийгэмд тустай энэрэнгүй, хүмүүнлэгийн үйл ажиллагаа нь ямагт эмзэг бүлгийнхэнд чиглэнэ.
	3.4.Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгах эсэх (хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлахгүй)	-	Үгүй	Ямар нэгэн нөхцлөөр хязгаарлахгүй.
4.Үүрэг хүлээгч	4.1.Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	-	Соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, Монголын Бурхан шашинтны төв үүрэг хүлээнэ.
5.Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1.Жендэрийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх	-	Үгүй	Шаардлагагүй
	5.2.Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	Тийм	-	Ямар нэгэн хязгаарлалт тогтоохгүй.

ЭДИЙН ЗАСАГТ ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

/Хүснэгт 2/

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1. Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1.Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	1.2.Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх (эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан)	-	Үгүй	
	1.3.Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах эсэх	-	Үгүй	
2. Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1.Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах эсэх	-	Үгүй	
	2.2.Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөрөгдлийг бий болгох эсэх	-	Үгүй	
	2.3.Зах зээлд шинээр орж ирж байгаа аж ахуйн нэгжид бэрхшээл, хүндрэл бий болгох эсэх	-	Үгүй	
	2.4.Зах зээлд шинээр монополийг бий болгох эсэх	-	Үгүй	
3. Аж ахуйн нэгжийн үйлдвэрлэлийн болон захиргааны зардал	3.1.Зохицуулалтын хувилбарыг хэрэгжүүлснээр аж ахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх	-	Үгүй	
	3.2.Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	3.3.Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авахад хүргэх эсэх	-	Үгүй	
	3.4.Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсхүл хориг тавих эсэх	-	Үгүй	
	3.5.Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	-	Үгүй	
4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсч байгаа захиргааны зардлын ачаалал	4.1.Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардал (Тухайлбал, мэдээлэх, тайлан гаргах г.м) бий болгох эсэх	-	Үгүй	
5.Өмчлөх эрх	5.1.Өмчлөх эрхийг (үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус баялаг зэргийг) хөндсөн зохицуулалт бий болох эсэх	-	Үгүй	
	5.2.Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх	-	Үгүй	

	5.3.Оюуны өмчийн (патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг) эрхийг хөндсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	-	Үгүй	
6.Инноваци болон судалгаа шинжилгээ	6.1.Судалгаа шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээл гаргах асуудлыг дэмжих эсэх	Тийм	-	Монголын уламжлалт Бурханы шашин, ёс заншил, өв соёлын судалгаа шинжилгээ.
	6.2.Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүү хялбар болгох эсэх	Тийм	-	Бурханы шашин соёлыг агуулсан бүтээгдэхүүн бий болно.
7.Хэрэглэгч болон гэр бүлийн төсөв	7.1.Хэрэглээний үнийн түвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	7.2.Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх	Тийм	-	
	7.3.Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	7.4.Хувь хүний/гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шууд буюу урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байрыг шинээр бий болгох эсэх	Тийм	-	Уламжлалт шашны нийгмийн туст үйл ажиллагаа өргөжихийн хэрээр тус салбарт шинэ ажлын байр бий болох, нэр хүнд нь өсөх улмаар ойрын ирээдүйд аялал жуулчлал салбар дахь бурханы шашны эргэл, мөргөлийн гадаад, дотоодын аялал жуулчлал эрс нэмэгдэнэ.
	8.2.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байр багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	8.3.Жижиг, дунд үйлдвэр, эсхүл аль нэг салбарт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм		Шашны эд зүйлсийн үйлдвэрлэл, соёл, аялал жуулчлалын салбарт эерэгээр нөлөөлнө.
9.Төрийн захиргааны байгууллага	9.1.Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	9.2.Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсхүл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийх шаардлага тавигдах эсэх	-	Үгүй	
	9.3.Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэг бий болгох эсэх	-	Үгүй	
10.Макро эдийн засгийн хүрээнд	10.1.Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	-	Ажил эрхлэлт нэмэгдэнэ.
	10.2.Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг сайжруулах, зах зээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх	Тийм	-	
	10.3.Инфляци нэмэгдэх эсэх	-	Үгүй	

11.Олон улсын харилцаа	11.1.Монгол Улсын олон улсын гэрээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм	-	
------------------------	--	------	---	--

НИЙГЭМД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

/Хүснэгт 3/

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Ажил эрхлэлтийн байдал, хөдөлмөрийн зах зээл	1.1.Шинээр ажлын байр бий болох эсэх	Тийм		
	1.2.Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотгол бий болгох эсэх	-	Үгүй	
	1.3.Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	-	Шашин соёл, нийгмийн туст ажил, байгаль хамгаалал.
	1.4.Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм		Бүх ард иргэдэд хүмүүнлэг, энэрэнгүй, эх оронч үзлийг төлөвшүүлэх замаар ажлын бүтээмж дээшилж, эерэг нөлөө үзүүлнэ.
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1.Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй.
	2.2.Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй.
	2.3.Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй.
	2.4.Шинээр ажлын стандарт гаргах эсэх	-	Үгүй	
	2.5.Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлт бий болгох эсэх	-	Үгүй	
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1.Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэх эсэх	-	Үгүй	
	3.2.Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг бүлэг, хөгжлийн бэршээлтэй иргэд, ажилгүй иргэд, үндэстний цөөнхөд гэх мэт	-	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй
	3.3.Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	Сөрөг нөлөө байхгүй
4.Төрийн удирдлага, сайн засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	4.1.Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	4.2.Төрийн байгууллагуудын үүрэг, үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	4.3.Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг, харилцаанд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	4.4.Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаа шийдвэрлүүлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	4.5.Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	

5.Нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал	5.1.Хувь хүн/нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт, нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	5.2.Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуу чимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	5.3.Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг (хооллолт, хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ)-т нөлөөлөх эсэх	Тийм	-	Хүмүүсийн амьдралын хэв маягт эерэгээр нөлөөлнө.
6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1.Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид нөлөөлөх эсэх	Тийм	-	Амьдралын эерэг төлөвшил хандлага бий болсноор үйлчилгээний чанар хүтээмжид шууд бусаар нөлөөлнө.
	6.2.Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнд нөлөөлөх эсэх	Тийм	-	Ёс зүй, нийгмийн боловсролд шууд нөлөөлнө.
	6.3.Иргэдийн боловсрол (төрийн болон хувийн хэвшлийн боловсролын байгууллага) олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад хамрагдахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	6.4.Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	6.5.Их, дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
7.Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1.Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	-	Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдал аажимдаа буурна.
	7.2.Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	7.3.Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	7.4.Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
8.Соёл	8.1.Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	-	Нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх замаар шууд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	8.2.Хэл, соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсхүл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	8.3.Иргэдийн түүх, соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх	Тийм	-	Маш сайн нөлөөлнө.

БАЙГАЛЬ ОРЧИНД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

/Хүснэгт 4/

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт		Тайлбар
1.Агаар	1.1.Зохицуулалтын хувилбарын үр дүнд агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	-	Үгүй	
2.Зам тээвэр, түлш, эрчим хүч	2.1.Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх/бууруулах эсэх	-	Үгүй	
	2.2.Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	2.3.Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	2.4.Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	-	Үгүй	
3.Ан амьтан, ургамлыг хамгаалах	3.1.Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх	-	Үгүй	Монголын ард иргэд, залуу үеийнхэнд уул, ус, газар шороотой харилцах уламжлалт ёс, зан үйл, үзэл санаа уламжлагдахын зэрэгцээ, байгаль дэлхийгээ хайрлан хамгаалах бурхан багшийн сургааль номлол түгэн дэлгэрч, шууд эерэг нөлөөлөл ирнэ.
	3.2.Ховордсон болон нэн ховор амьтан, ургамалд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	3.3.Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	3.4.Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сөргөөр нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
4.Усны нөөц	4.1.Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр усны нөөцөд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
	4.2.Усны бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	4.3.Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	-	Үгүй	
5.Хөрсний бохирдол	5.1.Хөрсний бохирдолтод нөлөө үзүүлэх эсэх	-	Үгүй	
	5.2.Хөрсийг эвдэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх эсэх	-	Үгүй	
6.Газрын ашиглалт	6.1.Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх	-	Үгүй	
	6.2.Газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	-	Үгүй	
	6.3.Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	-	Үгүй	
7.Нөхөн сэргээгдэх/нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялаг	7.1.Нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг өөрөө нөхөн сэргээгдэх чадавхийг нь алдагдуулахгүйгээр зохистой ашиглах эсэх	-	Үгүй	
	7.2.Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийн ашиглалт нэмэгдэх эсэх	-	Үгүй	

---oOo---

НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ АЖЛЫН ТАЙЛАН

Нэг. Ерөнхий зүйл

Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төсөл /цаашид "Хуулийн төсөл" гэх/ -ийн үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар батлагдсан "Хуулийн төслийн үр нөлөөг тооцох аргачлал"-д заасны дагуу дараахь үе шаттайгаар хийсэн болно.

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох
2. Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох хэсгээ сонгох
3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу үр нөлөөг тооцох
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх.

Хоёр. Хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон байдал, үндэслэл

Энэхүү үнэлгээний ажлыг хийж гүйцэтгэхдээ хуулийн төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан, аргачлалд дурьдсан 6 шалгуур үзүүлэлтээс 3 шалгуур үзүүлэлтийг нь сонголоо. Үүнд:

1. Зорилгод хүрэх байдал
2. Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал
3. Ойгомжтой байдал

"Зорилгод хүрэх байдал" гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн зорилго нь үзэл баримтлалд тусгасан хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагад нийцсэн эсэх /бүрэн илэрхийлж чадсан эсэх/, хуулийн төслийн үндсэн зорилго нь хуулийн хэрэгжилтийг хангахад чиглэж байгаа эсэх, хуулийн төслийн зорилгод хүрэх боломжтой байна уу гэдгийг үнэллээ. Энэхүү үнэлгээг хийхийн тулд хуулийн төслийн үзэл баримтлалтай танилцаж, хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага, хуулийн төслийн зорилго болон зорилгод хүрэхэд чиглэгдсэн, түүнийг тодорхой илэрхийлж чадахуйц арга хэмжээ, зохицуулалтыг сонгож авсан.

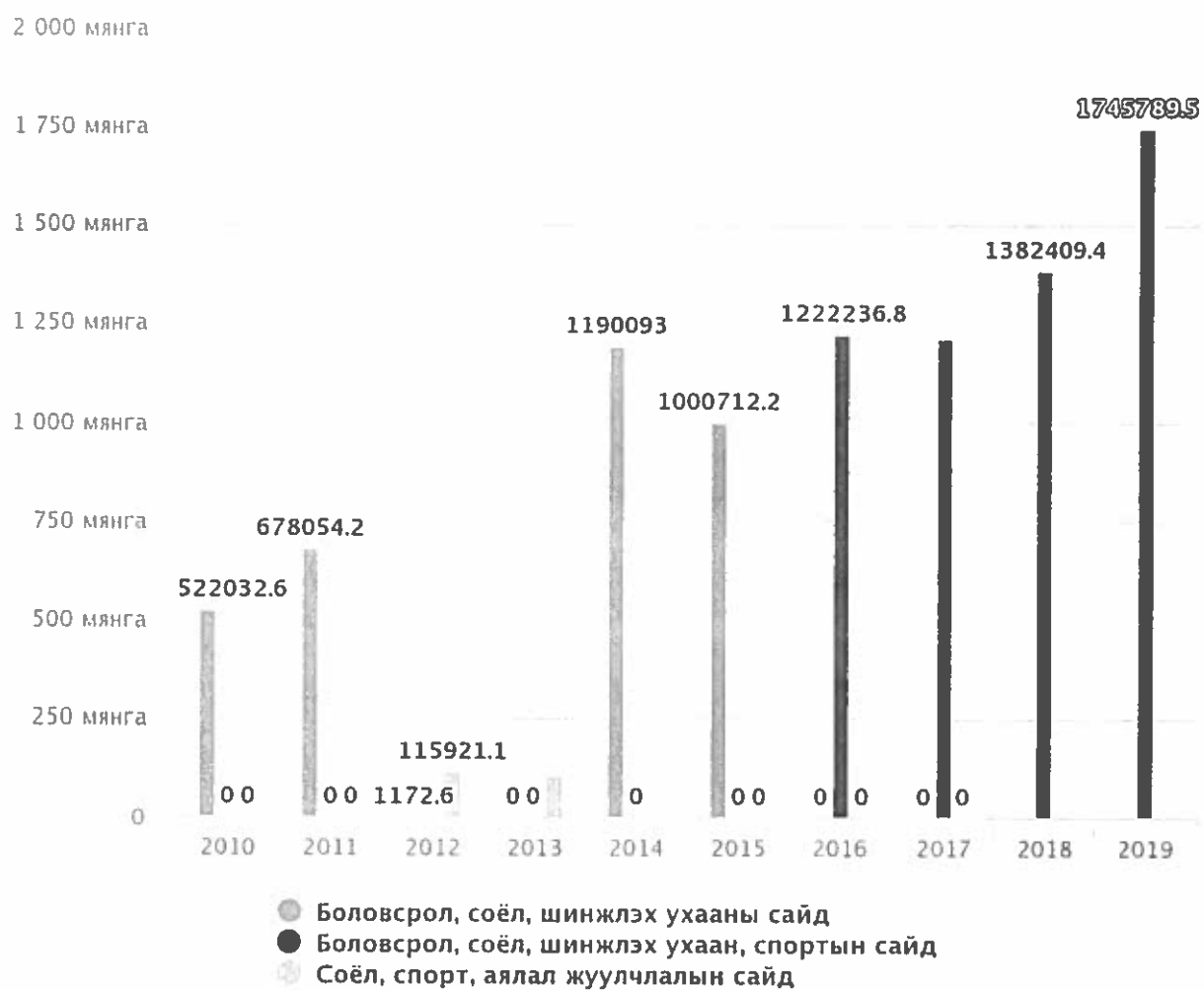
"Практикт хэрэгжих боломж" шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн зохицуулалтыг дагаж мөрдөх буюу хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг, мөн хэрэгжүүлэх субъект, байгууллага нь хэн байх вэ гэдгийг тогтоох, тэдгээр байгууллагад тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг урьдчилан үнэлэхэд анхаарсан болно.

"Ойломжтой байдал" гэсэн шалгуур үзүүлэлтийг хуулийн төсөл нь түүнийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх этгээдүүдийн хувьд ойломжтой, логик дараалалтай томъёологдсон эсэхийг шалгах үүднээс хамаарах этгээдүүдээс санал авах, хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах байдлаар үнэлгээг хийхээр сонгосон.

"Зардал" гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд улсын нийт зардлыг сүүлийн 5 жилээр харьцуулж, нөхөн олговрын хэмээг улсын нийт зардлын 1%, 0,1%, 0,01%-иар тус тус тооцож үзлээ. Нөхөн олговрыг жил бүр 0,01%-иар тооцож олгоход улсын төсөвт дарамт үүсэхгүй болно.

БОЛОВСРОЛ, СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААНЫ САЛБАРЫН 2010-2019 ОНЫ УЛСЫН ТӨСВИЙН ЗАРДАЛ

/график 1/

**2015-2019 ОНЫ УЛСЫН НИЙТ ТӨСВИЙН ЗАРДАЛ, 2020 ОНЫ
ЗАРДЛЫН УРЬДЧИЛСАН ТААМАГЛАЛ ХУВИАР
/Хүснэгт 1/**

Нэр төрөл	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Улсын нийт зардал (сая.төгрөг)	7,137,973.8 6	9,495,332.8 8	9,017,318.6 0	9,222,928.5 0	11,429,391. 60	14,600,000. 00 Урьдчилсан таамаглал
Улсын нийт зардлын 1 хувь	71,379.74	94,953.33	90,173.19	92,229.29	114,293.92	146,000.00
Улсын нийт зардлын 0,1 хувь	7,137.9	9,495.3	9,017.3	9,222.9	11,429.4	14,600
Улсын нийт зардлын 0,01 хувь	713.8	949.5	901.7	922.3	1,142.9	1,460

**Гурав. Хуулийн төслөөс үр нөлөөг үнэлэх
хэсгийг тогтоосон байдал**

“Зорилгод хүрэх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгасан хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, хэрэгцээ шаардлагад хуулийн төслийн зорилго, зохицуулалт нь нийцэж байгаа эсэхийг харьцуулах байдлаар дүн шинжилгээ хийнэ.

Төслийн зорилгыг хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгасан хэрэгцээ шаардлага, үндэслэл болон зорилготой харьцуулан дараахь байдлаар үнэлэх хэсгээ тогтоолоо.

Хуулийн төслийн хэрэгцээ шаардлага хуулийн төслийн үзэл баримтлалаас	Хуулийн төслийн зохицуулалт
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Долдугаар зүйлийн 1-т “Монголын ард түмний түүх, соёлын дурсгалт зүйл, шинжлэх ухаан, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна” гэж, Есдүгээр зүйлийн 1-д “Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ” гэж, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2-т “Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ.	Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төсөл Хуулийн төсөл нь 6 зүйлтэй байх бөгөөд төслийн 3 дугаар зүйлд нөхөн олговрыг Улсын Их Хурал баталж, жил бүр улсын төсөвт тусгаж байхаар, 4 дүгээр зүйлд

Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй" гэж тус тус хуульчилсан. "Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал"-ийн 3.1.4.8-д "Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ.", 3.1.4.9-д "Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ." гэсэн заалтуудын хэрэгжилт туйлын хангалтгүй байгаа билээ. Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн, түүхэн уламжлалт Монголын Бурханы /буддын/ шашны өв соёл, сүм хийд, эд хөрөнгийг улс төрийн шалтгаанаар устгасан, улмаар 1990 оныг хүртэл хааж боогдуулснаас учирсан хохирлыг төрөөс нөхөн төлөхтэй холбогдох харилцааг зохицуулахад оршино.	нөхөн олговрын хэмжээг улсын нийт зардлын 0,01 хувиар тооцохоор, 5 дугаар зүйлд нөхөн олговрын захиран зарцуулалтыг соёлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага хэрэгжүүлэхээр тусгав.
--	---

"Практикт хэрэгжих боломж" шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн зохицуулалтыг дагаж мөрдөх буюу хэрэгжүүлэх боломж байгаа эсэхийг, мөн хэрэгжүүлэх субъект, байгууллага нь хэн байх вэ гэдгийг тогтоох, тэдгээр байгууллагад тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг урьдчилан үнэлэхэд анхаарсан болно.

"Ойлгомжтой байдал" гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төсөл нь боловсруулалтын хувьд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн Дөрөвдүгээр бүлэгт болон Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг, түүнчлэн хэрэглэх, хэрэгжүүлэх этгээдүүд хуулийг ойлгомжтой хэрэглэх, хэрэгжүүлэх боломжтой байдлаар боловсруулагдсан эсэхийг шалгахын тулд хуулийн төслийг бүхэлд нь сонгож авлаа. /Хуулийг төсөл 6 зүйлтэй/

Дөрөв. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлсэн байдал

Хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийг дараахь байдлаар харуулав.

Д/Д	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Тохирох шалгах хэрэгсэл
1	Зорилгод хүрэх байдал	Хуулийн төслийн 1, 2, 3, 4, 5, 6 дугаар зүйл	Зорилгод дүн шинжилгээ хийх
2	Практикт хэрэгжих боломж	Хуулийн төслийн 1, 2, 3, 4, 5, 6 дугаар зүйл	Практикт дүн шинжилгээ хийх
3	Ойлгомжтой байдал	Хуулийн төслийн 1, 2, 3, 4, 5, 6 дүгээр зүйл	Ойлгомжтой байдлыг судлах

“Зорилгод хүрэх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хийсэн үнэлгээ:

Уламжлалт Бурханы шашны салбарт жил бүр улсын төсвөөс нөхөн олговор олгосноор сүм хийдийн уран барилгыг сэргээн засварлах, хүний нөөцийн чадавхийг дээшлүүлэх, эрдэм соёлыг түгээн дэлгэрүүлэх, нийгмийн туст үйл ажиллагааг идэвхтэй зохион байгуулах эдийн засгийн нөхцөл бүрдэнэ. Энэ нь уламжлалт шашин соёлын хөгжилд асар том түлхэц болно.

Түүнчлэн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Есдүгээр зүйлийн 3-т “Төр, сүм хийдийн хоорондын харилцааг хуулиар зохицуулна”, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2-т “Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ. Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй” гэж тус тус хуульчилсан.

Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-ийн 3.1.4.8-д “Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ.”, 3.1.4.9-д “Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ.” гэж тус тус заасан эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангахад нийцэж байна.

Мөн Бурхан багшийн “бусдыг хүндэтгэх, ёс суртахуунтай байх”-ыг дээдэлсэн сургаал номыг түгээн дэлгэрүүлэх, Монголын ард түмний үнэт зүйл, үзэл санааг төвшитгөх, тэнцвэртэй, тэгш, тогтвортой нийгмийн хөгжлийг хангах, хэдийнээ заншил болсон уламжлалт Бурханы шашны зонхилох байр суурийг баталгаажуулахад ихээхэн ач холбогдолтой болно хэмээн үзэж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Есдүгээр зүйлийн 1-д “Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ” гэсэн заалтын нэгэн бодитой хэрэгжилт болно.

“Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хийсэн үнэлгээ: Хуулийн төслийн зохицуулалтыг дагаж мөрдөх буюу хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг, мөн хэрэгжүүлэх субъект, байгууллага нь хэн байх вэ гэдгийг тогтоох, тэдгээр байгууллагад тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг урьдчилан үнэлэхэд анхаарсан болно.

Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академийн философийн хүрээлэнгээс 2018 онд гаргасан “Монгол Улс дахь шашны төлөв байдлын судалгаа” сэдэвт суурь судалгааны тайланд Монгол Улсад буддын шашныг шүтэгчид нийт хүн амын 56.6 хувийг, нийт сүсэгтэн олны 70.3 хувийг эзэлж, буддын шашин өнөөдөр ч гэсэн монголчуудын дийлэнх олонхи нь шүтдэг зонхилгогч байр суурийг эзэлсэн шашин соёл хэвээр байгааг дурьдаад хуулийн үр шим хүртэгч нь шууд ард түмэн байгаа нь тус хуулийн төсөл практикт хэрэгжих бүрэн боломжтойг илтгэж байна.

“Ойлгомжтой байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хийсэн үнэлгээ:

Хуулийн төсөл нь түүнийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх этгээдүүдийн хувьд ойлгомжтой, логик дараалалтай томъёологдсон эсэхийг шалгах үүднээс хамаарах этгээдүүдээс санал авч, хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах байдлаар үнэлгээг хийхээр сонгосон.

Хуулийн төсөл нь боловсруулалтын хувьд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн Дөрөвдүгээр бүлэг болон Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангаж, хуулийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх этгээдүүд хуулийг ойлгомжтой хэрэглэх, хэрэгжүүлэх боломжтой байдлаар боловсруулагдсан болно. /Хуулийн төсөл 6 зүйлтэй/

Тав. Зөвлөмж өгсөн байдал

Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төсөл нь зорилгод хүрэх болон практикт хэрэгжих боломжтой байна. Хуулийн төслийг боловсруулахдаа холбогдох хууль тогтоомжийн тухай хууль, бусад эрх зүйн баримт бичгийг удирдлага болгон боловсруулна.

--- оОо ---

НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ЗАРДЛЫН ТООЦООНЫ ТАЙЛАН

Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал” /цаашид “аргачлал” гэх/-д заасны дагуу тооцлоо.

Төрийн байгууллагын зардлыг тооцох:

Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал”-ын 4.4.3.2-т “үргэлжилсэн шинжтэй, тасралтгүй хийгдэх ажил, үйлчилгээг тогтоох боломжгүй тохиолдлын тоонд хамааруулна. Тухайлбал, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих үйл ажиллагааг хэдэн жилээр үргэжлүүлэн хэрэгжүүлж болох бөгөөд энэ нөхцөлд шаардагдах хүний нөөцийг шууд баримжаалж тооцно.” гэж заасан.

Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой гарах нийт зардлыг тооцон гаргахад шаардагдах үндэс нь “Үүнээс үзэхэд их хэлмэгдүүлэлтийн он жилүүдэд сүйтгэгдсэн сүм хийд, тэдгээрийн бурхан тахил, ном сударын үнэ цэнэ, түүний хохирлын хэмжээг мөнгөөр хэмжиж тооцоолох боломжгүй юм.”

Нэр төрөл	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Улсын нийт орлого (сая.төгрөг)	5,983,397.70	5,835,043.80	7,958,264.60	10,053,627.60	11,936,637.30	9,730,926.6 тодотгосон	11,797,840.0 Батлагдсан төсвийн төсвөөлөл
Улсын нийт орлогын 1 хувь	59,833.98	58,350.44	79,582.65	100,536.28	119,366.37	97,309.27	117,978.40
Улсын нийт орлогын 0,1 хувь	5,983.40	5,835.04	7,958.26	10,053.63	11,936.64	9,730.93	11,797.84
Улсын нийт орлогын 0,01 хувь	598.34	583.50	795.83	1,005.36	1,193.66	973.09	1,179.78

Хууль тогтоомжийн зохицуулалт

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Долдугаар зүйлийн 1-д “Монголын ард түмний түүх, соёлын дурсгалт зүйл, шинжлэх ухаан, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна” гэж, Есдүгээр зүйлийн 1-д “Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ” гэж, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.1.4.8-д “Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ.” гэж, 3.1.4.9-д “Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ.” гэж тус тус заасан.

Төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээ

Нөхөн олговрыг соёлын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагатай байгуулсан гэрээний үндсэн дээр Монголын Бурхан шашинтны төв Гандантэгчилэн хийдэд олгоно.

Нөхөн олговрыг зөвхөн хуульд заасан зориулалтаар захиран зарцуулах бөгөөд зарцуулалтад соёлын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллага хяналт тавьж ажиллана.

Хүний нөөцийн хэрэгцээ

Соёлын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагын холбогдох албан хаагч, Монголын Бурханы шашны төвийн холбогдох лам хуврагууд, сүсэгтэн олон, эрдэмтэн судлаач, соёл урлагийн бүтээлчид

(тохиолдлын тоог тогтоох боломжгүй)

Ажилтны тоо, баримжаагаар

Соёлын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагын холбогдох албан хаагч нар болон Монголын Бурханы шашны төвийн холбогдох албан хаагч нар буюу баримжаагаар 20-60 хүн орно (Хуулийг хэрэгжүүлэх менежментийн бүрэлдэхүүн)

Хүний нөөцийн хэрэгцээ х Зардал=Хүний нөөцийн зардал

Менежментийн бүрэлдэхүүн 20-60 хүн Төрийн захиргааны албан тушаалын цалингийн сүлжээний ТЗ-8-1 гэж урьдчилан тооцов. 192-576 сая төгрөг. Уг менежментийн цалингийн зардлыг улсын төсвөөр санхүүжүүлнэ.

Хүний нөөцийн зардал: Уг менежментийн цалингийн зардлыг улсын төсвийн зардлаар санхүүжүүлнэ.

+

Материаллаг зардал: Улсын нэгдсэн төсвийн орлогын 0.01 хувийн буюу 2021 оны улсын нэгдсэн төсвийн урьдчилсан байдлаар тооцсон дүнгээр 1,179.78 сая төгрөгийн 95 хувь (1120.78 сая төгрөг)

+

Бусад зардал: Улсын нэгдсэн төсвийн орлогын 0.01 хувийн буюу 2021 оны улсын нэгдсэн төсвийн урьдчилсан байдлаар тооцсон дүнгээр 1,179.78 сая төгрөгийн 5 хувь (59 сая төгрөг)

= урьдчилсан байдлаар 1,179.78 сая төгрөг буюу Улсын нэгдсэн төсвийн орлогын 0.01 хувь нийт дундаж зардал болно.

НИЙТ ДУНДАЖ ЗАРДАЛ

МОНГОЛЫН СҮСЭГТНИЙ ХОЛБОО

Улаанбаатар хот, Баянгол дүүрэг, 16-р хороо,
Занабазарын гудамж, МБШТөв Гандантэгчэнлин хийд

Батцагаан дуган

Утас: 360072

E-mail: mongoliinsusegtneikholboo@gmail.com

2020.11.25 № 279

танай

-ны №

-т

МОНГОЛ УЛСЫН
ИХ ХУРЛЫН ГИШҮҮН
Ц.ЦЭРЭНПУНЦАГ ТАНАА

Хуулийн төслийг дэмжих тухай

Эрхэм хүндэт Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Танд энэ өдрийн амар амгаланг айлтган мэндчилье.

Танд “Нөхөн олговор олгох тухай” хуулийн төслийг санаачлан, олон нийтийн саналыг авч хэлэлцүүлж байгаад Бурханы шашинтнууд, сүсэгтэн олны нэрийн өмнөөс гүн талархлаа илэрхийлье.

Улс төрийн их хэлмэгдүүлэлтэд олон лам хувраг, хутагт хувилгаадыг хилс хэрэгт гүтгэн, алтан амийг нь авч одсон, мэргэд дээдсийн зарлиг сургаал, оюун санааны ховор нандин зохиол бүтээлийг шатаан устгасан, шашин соёлын хосгүй үнэт зүйлс, сүм хийд, өв дурсгалын зүйлсийг нураан сүйтгэсэн зэргээр уламжлалт Бурханы шашин соёлд асар их гарз хохирол учруулсанд монголын ард түмэн бид туйлын их харамсдаг билээ.

Мөн түүнчлэн монголын түүх уламжлал, боловсрол, соёл урлаг зэрэг бүх тогтолцоогоор дамжуулан бурангуй үзэл суртлыг уусган шингээх бодлогыг хэрэгжүүлэхэд асар их хөрөнгө зарсан нь социализмын үед бидний судалсан сурах бичиг, ном зохиол, үзсэн кино, сонирхсон мэдээ мэдээлэл, зохион байгуулж байсан үйл ажиллагаа, хурал цуглаанаар бэлхнээ нотлогддог. Бурангуй үзэл суртлын үр дагаврын илрэл нь ард түмний оюун санааны дархлаа суларсан, уламжлалт шашин соёлоо үр хойчдоо үнэн зөвөөр уламжлуулах зан заншил тасалдсан, ёс суртахуунтай монгол хүний үнэ цэн, ухаалаг, хүнлэг энэрэнгүйн үнэт зүйлс доройтсон одоогийн нийгмээс харагдана.

Иймд Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар:

- (1) Уламжлалт шашин соёл үнэн зөвөөр дэлгэрэх хууль эрх зүйн тааатай орчин бүрдэх
- (2) Бурангуй үзэл суртлыг залруулах
- (3) Ард түмэн өв уламжлал, түүх соёлоо үнэн зөвөөр таньж мэдэж, өвлүүлэх оюун санааны эрхээ эдлэх боломж бүрдэх ач холбогдолтой гэж үзэж,

Монголын сүсэгтний холбоо, ижил зорилготой бусад байгууллагууд, гишүүд дэмжигч, сүсэгтэн олон түмэн энэ хуулийн төслийг бүх талаар дэмжиж буйгаа танд үүгээр уламжилж байна.

Таныг хүндэтгэн ёсолсон

ТЭРГҮҮН

Ж.САРАНТУЯА

ЦАХИМ ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ

Хэлэлцүүлэг

Хэлэлцүүлэг

Тусламж

WWW.PARLIAMENT.MN

15 мөр

Нөхөн олговор олгох тухай

Байнгын хороогоор төслийн үзэл баримтлалыг хэлэлцэх эсэх	Нэгдсэн хуралдаанаар төслийн үзэл баримтлалыг хэлэлцэх эсэх	Байнгын хорооны ажлын хэвлэлцүүлэг	Нэгдсэн хуралдааны ажлын хэвлэлцүүлэг	Байнгын хорооны эцсийн хэвлэлцүүлэг	Нэгдсэн хуралдааны эцсийн хэвлэлцүүлэг
--	---	------------------------------------	---------------------------------------	-------------------------------------	--

Төслийн файлыг татах

Share C Tweet

ТӨСЛИЙН ХАВСРАЛТУУД

ТӨСӨЛ САНААЧЛАГЧИД

Далгасан (0) үгсэн (18) санал (0)

Нийтэлсэн: Хэлэлцүүлгийн Хөтөч Өмнө: 2020-11-23

Та сөрөл өсхийн тулд нэвтрэх шаардлагатай!

СНХАХСҮЛГ

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлийн төсөлд саналаа өгнө үү?

- ☐ Дэмжинэ 65%
- ☐ Дэмжихгүй 30%
- ☐ Мэдэггүй 3%

Санал өгөх

НЭВЭРИГ

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлийн төсөл

Экспортын хэргийн ерөнхий хэлэлцэргийн төсөл соёрхон батлах тухай

"Төрөөс мөнгөний бодлогын талаар 2021 онд баримтлах үндсэн чиглэл батлах тухай" УИХ-ын тогтоолын төсөл